ІНДЕКС 74330

1/2 2015

НАУКА І СУСПІЛЬСТВО

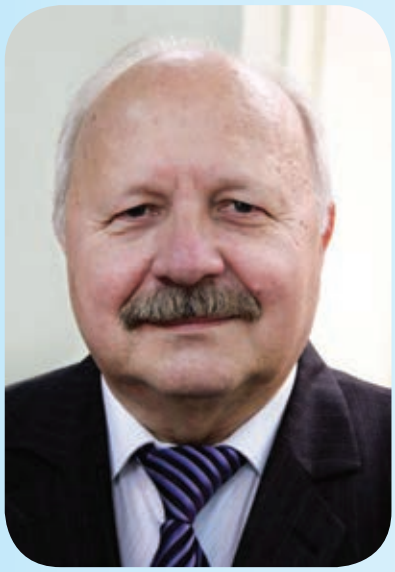

Колектив редакції, читачі журналу «Наука і суспільство» сердечно вітають Олега Івановича Гринів, професора, доктора філософських наук, з проміжним, але знаменним ювілеєм на шляху до свого першого 100-річчя. Щиро зичимо знаному любомудрові міцного здоров'я та творчих злетів. З роси і води Вам, пане Олеже!

75

НАУКА І СУСПІЛЬСТВО

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ РАКУРС

СІЧЕНЬ-ЛЮТИЙ 2015

Щомісячний науково-популярний
і літературно-художній ілюстрований журнал

ЗАСНОВАНО У СЕРПНІ 1923 РОКУ
ЗАСНОВНИК: ПРАВЛІННЯ
ТОВАРИСТВА «ЗНАННЯ» УКРАЇНИ
ВИДАВЕЦЬ: УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР
ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ

© журнал «Наука і суспільство» , 2015

У НОМЕРІ:

2 ДУХОВНИЙ СВІТ УКРАЇНИ І УКРАЇНЦІВ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ І ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ
МІХНО О.
Педагогічні скарби України

11 ЗНАННЯ: ОСОБИСТІСНИЙ І СУСПІЛЬНИЙ ВИМІР
ВАСИЛАШКО В.
З Шевченком – у серці

15 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: ОСОБИСТІСНИЙ ВИМІР
ЛЕВЕНКО О.
Т.Г. Шевченко і музика

27 **ВЕРХОВИНЕЦЬ Я.**
Він подарував нам велику книгу ігор з піснями для дітей...

35 ВОНИ СТОЯЛИ БІЛЯ ВИТОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ
ДУБОВ В.
Соціаліст-революціонер на чолі уряду Української Народної Республіки

40 ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРКАЩИНИ
ВЕЛИЧКО В.
Його слова рятують душу

43 КЛУБ ДОПИТЛИВИХ
ГВАРДІОНОВ Б.
Тож який він, наш Усесвіт?

51 ДОБРОГО ВАМ ЗДОРОВ'Я
КРАСЮК С.
Панкреатит: якщо жити з розумом, то не все ще втрачено...

54 МУЗИЧНА ВІТАЛЬНЯ
Лауреати Міжнародної премії ім. С.Гулака-Артемовського

58 НАШ КАЛЕНДАР

62 МИСТЕЦЬКА ПАНОРАМА
ЛАМОНОВА О.
«Трістан та Ізольда» Володимира Василенка
Чарівні пригоди в казковому лісі

Шановні друзі!

Триває передплата на журнал на 2015 рік. Нагадуємо шанувальникам «Науки і суспільства», що журнал можна передплатити у будь-якому найближчому до Вас відділенні зв'язку.

Крім того, оформити передплату можна, скориставшись послугою «Передплата on-line» на корпоративному сайті ДП «Преса» www.presa.ua.

Журнал «Наука і суспільство» і надалі намагатиметься бути цікавим, потрібним людям виданням, активно відповідатиме на всі читацькі запити й побажання (звичайно, листування тільки на його сторінках) щодо тематичного насичення та якості матеріалів.

Індекс видання
74330

ПЕДАГОГІЧНІ СКАРБИ УКРАЇНИ

Олександр Міхно,
директор Педагогічного музею України,
кандидат педагогічних наук

Сучасна Україна – молода держава, проте вона має тисячолітню історію, відображену в історичних пам'ятках загальнонаціонального та світового значення, зокрема, й у книжкових виданнях. У фондах Педагогічного музею України зберігаються безцінні примірники книг, що є частиною національного культурного надбання держави. У 2001 р. колекцію стародруків Педагогічного музею України визнано науковим об'єктом, що становить національне надбання (Постанова Кабінету Міністрів України № 1709 від 19.12.2001 р.), а у 2009 р. Міністерством освіти і науки України цю колекцію внесено до відповідного Державного реєстру (свідоцтво № 81 від 19.02.2009 р.).

Повна назва наукового об'єкта – «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр.). Книги, що увійшли до колекції, відібрано відповідно до пріоритетного для нашої держави українознавчого підходу: визнання книжковими пам'ятками насамперед україномовних видань педагогічного змісту до 1923 р., а також усіх педагогічних та історико-культурних видань цього ж періоду, випущених на українській території чи тих, які за своїм змістом стосуються вітчизняної освіти і педагогічної науки, зокрема, виданих у Російській імперії до 1917 р. та СРСР до 1923 р. Такі часові межі зумовлені, з одного боку, закінченням періоду визвольних змагань, видання цього часу через різні причини (зміни влади, розруху, національне відродження, цензурні переслідування) є апріорі дуже рідкісними й цінними, а з другого, – налагодженням Книжковою палатою системи державної реєстрації друку (1923).

Сьогоднішня наша розповідь про найціннішу частину фондів музею – стародруки. Стародруковані книги, які побачили світ у період від початку друкарства до 1830 р., є окрасою фондів багатьох бібліотек, архівів та музеїв світу. І це цілком закономірно, адже стародруки – це унікальне джерело вивчення історії, мови, літератури, мистецтва. Станом на 1 січня 2015 р. зібрання стародруків Педагогічного музею України налічує 138 одиниць зберігання, які згруповано в колекції за хронологічною та шрифтовою ознакою: інкунабули, кириличні стародруки XVII – поч. XX ст., видання цивільного друку XVIII – першої третини XIX ст. та стародруки латинським шрифтом XVI–XVIII ст.

ІНКУНАБУЛИ

Найдавніші книги з музейної колекції – інкунабули кінця XV ст. – характеризують культурні зв'язки України та загальноєвропейські духовні цінності.

«Що таке «інкунабула?» Таке запитання ми поставили відвідувачам музею, опитавши близько сімдесяти осіб. Половина з них чесно зізналася, що вперше чує це слово. Друга половина чула, але одні вважали, що це дуже маленькі книги, інші – що великі, треті – що дуже старі, а деякі – що таємні. Останнє особливо цікаво, адже менш таємних книг,

ніж інкунабули, не знайти. Інкунабули – це найзначніші, найцікавіші і найпопулярніші книги (тексти), якими було багате людство догутенбергової епохи. Всі ці тексти згодом неодноразово перевидавалися і тиражувалися. Тому річ не у змісті цих першодруків, а в тому, що саме їх почали друкувати першими, подбали, насамперед, про їх поширення. Інкунабули показують нам, що було по-справжньому важливим, духовно та інтелектуально головним для людства понад 500 років тому. Образно кажучи, інкунабули – це зміст розуму і знань людства, накопичений за попередню тисячу років. Саме тому їх збереження та опис мають величезне значення, і саме тому вони мають таку особливу і загадкову назву, відмінну від решти книг.

Інкунабули – від латинського incunabula ≈ колиска, початок, – книги, видані в Європі від початку книгодрукування і до 1 січня 1501 року. Тираж книг у цей період становив, зазвичай, від 100 до 300 примірників. Термін вперше вжито Бернардом фон Малінкродтом в 1639 році у творі «De ortu et progressu artis typographicae» («Розвиток типографського мистецтва»).

У фонді Педагогічного музею України зберігається три інкунабули, об'єднані в конволют – збірку, складену з раніше самостійно виданих друкованих творів, об'єднаних в один том. Це перша особливість цієї пам'ятки. По-друге, звісно, варто відзначити понад п'ятсотрічний вік книг. По-третє, склад конволюта не випадковий: це одне з перших видань твору Енея Сильвія «Historia Bohemica» («Чеська історія», Базель (Швейцарія), 1489), книга Діонісія Періегета «Orbis terrae description» («Опис ойкумени», Венеція, 1477) та надзвичайно рідкісне видання праць Аристотеля

Eloquentissimi uiri domini Antonij Becharię veronensis proœmium in Dyonisij traductionem de situ orbis habitabilis ad clarissimum physicum magistrū Hieronymū de leonardis.

Dionysius, Periegetes. [Orbis terrae description]. Venetiis, 1477

і Плутарха у перекладі Франческо Філельфо «Orationes et nonnulla alia opera» («Молитви та кілька інших творів», Брешія (Італія), 1488). На жаль, невідомо, хто і коли уклав конволют саме з цих творів, але те, що ця людина була причетною до освіти, педагогіки – безперечно.

Справді, книги, які склали конволют, підібрано продумано: це історична, географічна та філософська праці, до того ж, автори книг – відомі вчені та авторитетні громадські діячі. Так, Еней Сильвій Пікколоміні (1405–1464) – італійський гуманіст, поет, історик і географ, відомий в історії як Папа Римський Пій II. Свою працю «Чеська історія» Е. Сильвій завершив 1458 року. Книга написана чудовим стилем прекрасною латинською мовою і оповідає про легендарний період чеської історії – часи Яна Гуса. Автор не обмежується простим переказом подій давньої історії, але критично осмислює історичні документи

і висловлює скептичне ставлення до героїзованих свідчень традиційних чеських хронік.

Діонісій Періегет (I–II ст. н. д.) – давньогрецький географ із Александрії. У 124 році склав опис світу у формі подорожніх нотаток гекзаметром, тобто твір можна назвати географічною поемою. Книга «Опис ойкумени» була дуже популярною, багато разів коментувалася і перероблялася латинською мовою, а в Середні віки цей твір став шкільним підручником. Цікаво, що значне місце у праці Діонісія займає опис території сучасної України – Північного Причорномор'я. Франческо Філельфо (1398–1481) – італійський гуманіст, письменник і педагог, викладач курсів риторики та філософії у Міланському університеті. Ф. Філельфо бездоганно володів давньогрецькою мовою і здійснив блискучий переклад латиною «Риторики» Аристотеля та апофегм (повчальних сентенцій) Плутарха.

Як бачимо зі змісту видання, у часи Середньовіччя воно цілком могло слугувати підручником з історії, географії та філософії. На користь цієї гіпотези говорить і мова книг: у XV–XVI ст. саме латина була основною мовою викладання в європейських університетах.

Конволют надійшов у фонди музею у 1986 році. Відповідно до акту надходження, це унікальне видання музею передав «голова Житомирського католицького костелу Віслацький А.І.» Чи можна на власні очі побачити цю книгу? Згідно з правилами зберігання та використання інкунабул, стародруків та рідкісних видань, такі книги не видаються відвідувачам, не може бути й мови про відкритий доступ до фондів раритетних видань. Однак кожен охочий може запросто «погортати» сторінки електронних копій інкунабул на сайті музею.

Описані інкунабули є найдавнішими експонатами наукового об'єкта «Колекція стародруків Педагогічного музею України» (рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр.), що становить національне надбання, і є яскравим підтвердженням унікальності зазначеного об'єкта як історико-культурного явища, безцінного джерела наукових досліджень.

ОБРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КНИГОДРУКУВАННЯ

(колекція кириличних видань)

Величезне значення книги – одного з найвеличніших засобів людського прогресу, найбільш досконалого фактора науки і мистецтва – загальновизнане. Поява друкованої книги мовою того чи іншого народу означає початок нової епохи в його культурному житті.

Перлиною фонду Педагогічного музею України є, безперечно, нечисленна,

Мінея святкова й загальна. Львів. Друкарня братства, 1651

але надзвичайно цікава з наукового та історичного погляду колекція кириличних видань XVII – поч. XX ст., до якої входять книги, надруковані слов'янським кириличним шрифтом. Ці книжкові пам'ятки мають неоціненне значення для історії української освіти і науки, оскільки до кінця XVII ст. кириличний алфавіт був єдиним, яким друкувалися як церковні, так і світські книги.

Комплектування книг кириличного друку розпочалося в музеї у другій половині 1980-х рр. шляхом закупівлі в букіністичних крамницях та надходжень від приватних осіб. Але більшість книг надійшла у фонди музею завдяки наполегливим невтомним пошукам під час відряджень до Житомирської, Івано-Франківської та Тернопільської областей тодішнього Вченого секретаря музею Сергія Пшеничного.

Нині колекція кириличних видань Педагогічного музею України нараховує 43 книги. Двадцять із них надруковано у XVII ст., дев'ятнадцять – у XVIII, три – у XIX і одна – на початку XX ст. Переважну більшість кириличних стародруків колекції музею становлять українські видання Святого Письма, богослужбові книги, а також зразки проповідницької, агіографічної, історико-церковної літератури, зокрема: «Апостол» (Львів, 1639), «Тріодь цвітна» (Львів, 1642) «Мінея святкова й загальна» (Львів, 1651), «Євангеліє» (Львів, 1670), «Псалтир» (Унів, 1679), «Молитвослов» (Київ, 1753), «Ірмологіон» (Львів, 1757), «Октоїх» (Київ, 1768) та ін.

Найдавніша книга, що входить до складу цієї колекції, датується 1600 роком. Це видання «Євангелія» (з сигнатурами) друкарні Мамоничів (м. Вільно). Щодо верхньої хронологічної межі колекції, то у радянські часи, зазвичай, відносили до категорії стародруків кириличні видання до 1800 року включно. Комплектуючи колекцію, ми дотримувалися думки тих сучасних книгознавців, які вважають за необхідне збирати у колекції подібні видання і більш пізнього часу. Зокрема, з огляду на масове нищення цих книг у XX ст. та через те, що сьогодні залишається недостатньо вивченим книжковий репертуар кириличних друкарень XIX – поч. XX ст. Отже, верхньою хронологічною межею колекції є 1910 рік. У колекції репрезентовано книжкову продукцію українських друкарень: Києво-Печерської та Почаївської Лавр, друкарень братств, Михайла Сльозки та монастиря св. Юра (Львів), Успенського монастиря (Унів), Троїцько-Іллінського монастиря (Чернігів). Представлено також дві кириличні книги, надруковані в Москві (видання Мінеї 1645 р., Друкарський двір) і Санкт-Петербурзі (видання «Духовного регламенту» 1818 р., Синодальна друкарня).

Характерною рисою кириличних українських друків XVII – XVIII ст., представлених у колекції Педагогічного

Требник. Львів.
Друкарня братсва, 1695

музею України, є багате, «святкове» їх оздоблення, наявність великої кількості сюжетних та портретних ілюстрацій, орнаментально-сюжетних заставок, кінцівок, ініціалів, декоративних виливних прикрас. Художній вимір цих видань поєднує елементи мистецтва Ренесансу і бароко з українським народним мистецтвом. Ці особливості вигідно відрізняють українські стародруки від аналогічних російських та білоруських видань.

Надзвичайно цікавими і рідкісними, на наш погляд, є кілька українських видань Псалтирів XVII–XVIII ст.: унівський 1679 р., львівський 1741 р. та почаївський 1763 р. Псалтирі збереглися найчастіше в незначній кількості примірників, незважаючи на частий передрук та великі наклади, оскільки

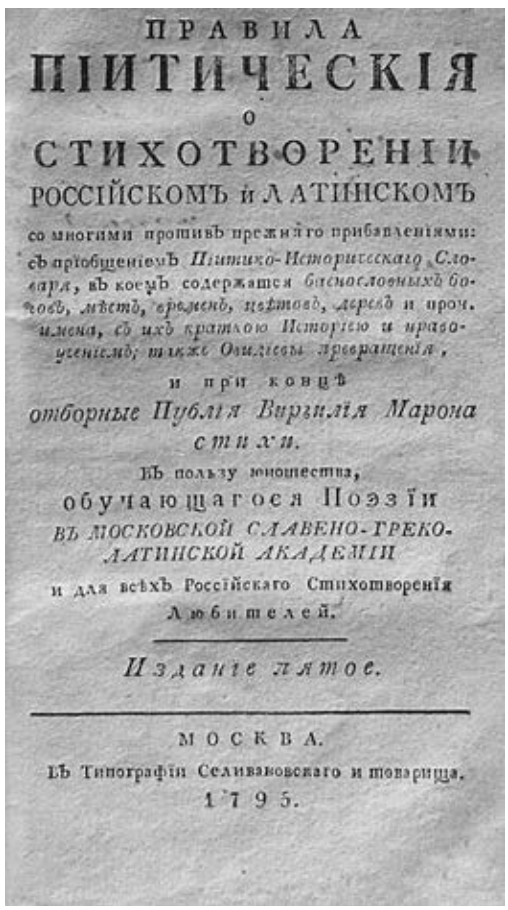
ПРАВИЛА
ПІИТИЧЕСКІЯ
О
СТИХОТВОРЕНІИ
РОССІЙСКОМЪ и ЛАТИНСКОМЪ
со многими противъ прежняго прибавленіями:
съ пріобщеніемъ Пиитико-Историческаго Словаря, въ коемъ содержатся баснословныхъ боговъ, мѣстъ, временъ, цвѣтовъ, деревъ и прочимена, съ ихъ краткою Исторіею и правоученіемъ; также Овидіевы превращенія,
и при концѣ
отборные Публія Виргилія Марона стихи.
Въ пользу юношества,
обучающагося Поэзіи
ВЪ МОСКОВСКОЙ СЛАВЕНО-ГРЕКО-ЛАТИНСКОЙ АКАДЕМІИ
и для всѣхъ Россійскаго Стихотворенія Любителей.
Изданіе пятое.
МОСКВА.
Въ Типографіи Селивановскаго и товарища.
1795.

Байбаков А. Правила Пиитические. Москва, 1795.

їх використовували не лише як богослужбові, а й як навчальні книги (поряд із Часословами, яких у колекції 2 – львівський 1692 р. та чернігівський 1762 р.). У процесі навчання грамоті ці книги буквально «зачитувалися» і ставали непридатними для подальшого користування.

Кожен екземпляр колекції має свою, відмінну від інших, долю, про яку розповідають записи на його сторінках, палітурках, рукописні вставки і додатки. Скажімо, у церковному підручнику Й. Шумлянського «Метрика» (Львів, 1687) на вільних від друкованого тексту сторінках можна побачити рукописну азбуку, на сторінках інших книг наявні приватні записи, назви церков, де використовувалася книга, та ін.

Вигляд кириличних літер для нас настільки звичний, що, здається, жодних проблем, пов'язаних із читанням кириличних стародруків, немає і бути не може. Однак це не зовсім так, адже кириличний шрифт стародруків містить 43 літери, а нинішній український алфавіт складається з 33 літер, тобто майже третина літер сучасному читачеві невідома. Тож працювати з кириличними виданнями досидь складно, це справа відповідних фахівців – книгознавців, мовознавців, істориків.

Одним із напрямів роботи з колекцією кириличних видань є переведення стародруків на новітні носії інформації, що продовжить життя колекції, оскільки дозволить повноцінно працювати з книгою, не звертаючись до неї безпосередньо, тобто не завдаючи їй фізичної шкоди.

Колекція кириличних видань XVII – поч. XX ст. має неоціненне значення для історії освіти і науки, оскільки українська книга з моменту її виникнення була одним із головних засобів поширення освіченості, розвитку духовності та культури українського народу.

ДРУКОВАНА КНИГА: ВІД «ПОЧИТАННЯ» ДО «ЧИТАННЯ»

(колекція видань цивільного друку)

У часи пізнього середньовіччя для українців книга була посередником у спілкуванні з Богом, а тому читання вважалося справою духовного вдосконалення і розглядалося передусім як чеснота і моральна заслуга. У другій половині XVII – на початку XVIII ст. в культурному житті України відбуваються процеси, які в сучасній науковій літературі називають секуляризацією, формуванням культури особистісного типу. Саме тоді друкована книга здійснила епохальний поворот: від «почитання» до «читання». Тепер книга мала не лише приносити «душевну користь», а й стати інструментом пізнання.

Зримим відображенням нових функцій книги стала поява цивільного шрифту, який є модернізованим різновидом кирилиці, і був розроблений 1707 р. за ініціативою російського царя Петра I, однак на засадах традицій, насамперед, української шрифтової графіки XVI – початку XVIII ст. Річ у тім, що у вітчизняних рукописах і стародруках задовго до XVIII ст. використовувався кириличний шрифт спрощеного (лінійного) типу. Так, уже в перших виданнях Львівського братства були спроби застосувати, щоправда, лише в заголовках і великих літерах у тексті, спрощений шрифт, значно подібніший до сучасного українського і російського, ніж «цивілка» доби Петра I. Саме цей шрифт вважається одним із попередників пізніших цивільних шрифтів.

Це певним чином викликало функціональне протистояння церковного (кириличного) і цивільного шрифту: церковнослов'янська мова набуває вузької функції культової мови, а цивільний друк стає носієм світської культури.

У Педагогічному музеї України зберігається 70 видань цивільного друку, які об'єднані у колекцію «Видання цивільного друку XVIII – першої третини XIX ст.». Формування колекції розпочалося на початку 1980-х років: кілька примірників було закуплено у київських букіністичних крамницях, але переважну більшість рідкісних видань було передано з Державної історичної бібліотеки УРСР, бібліотек Міністерства освіти УРСР, Житомирського педагогічного інституту, НДІ педагогіки УРСР, музею книги і друкарства. Останнє надходження до колекції датується 2001 роком, коли Є. Березняк передав у подарунок музею книгу класика німецької літератури Х. Віланда «Аристипп и некоторые из его современников» (М., 1807).

НОВЫЙ

СИНОПСИСЪ

ИЛИ

КРАТКОЕ ОПИСАНІЕ

О

ПРОИЗХОЖДЕНІИ

СЛАВЕНОРОССІЙСКАГО НАРОДА.

ВЛАДЫЧЕСТВОВАНІЕ ВСЕРОССІЙСКИХЪ ГОСУДАРЕЙ ВЪ НОВѢ ГОРОДѢ, КІЕВѢ, ВЛАДИМИРѢ, И МОСКВѢ,

Съ подробнымъ повѣствованіемъ, пораженія страшнаго Татарскихъ войскъ Полководца Мамая, отъ Димитрія Іоанновича Великаго Князя Московскаго, и о послѣдствующихъ по немъ великихъ Князяхъ и Царяхъ до вступленія на престолъ Государя Императора ПЕТРА Великаго, изъ разныхъ повѣствописателей собранное и дополненное

Поручикомъ Петромъ Захарьинымъ.

НИКОЛАЕВЪ,

Печатано въ Черноморской Адмиралтейской Типографіи 1798 года.

Захарьин П. Новый синопсис. Николаев, 1798.

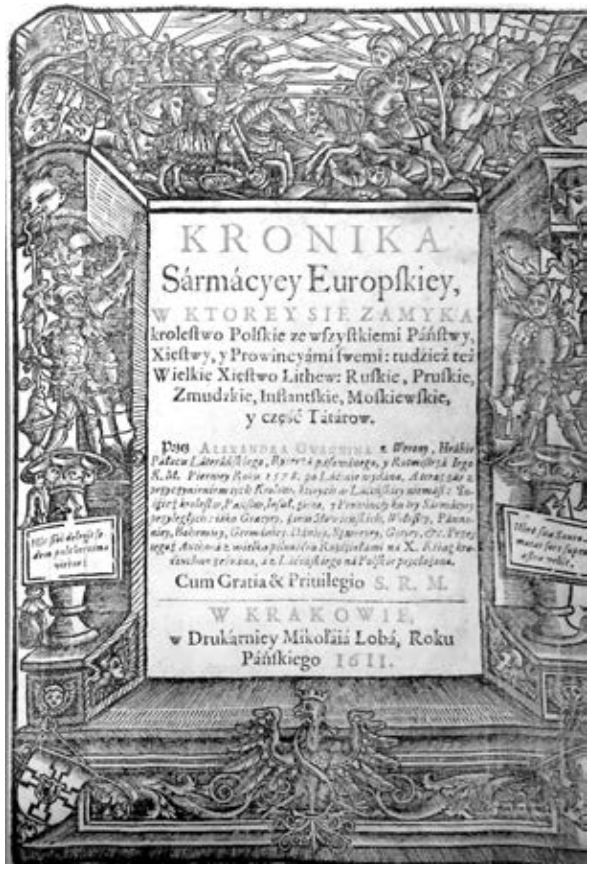
KRONIKA
Sármácyey Europſkiey,
W KTOREY SIĘ ZAMYKA
krolestwo Polſkie ze wſzyſtkiemi Páńſtwy,
Xieſtwy, y Prowincyámi ſwemi: tudzież też
Wielkie Xieſtwo Lithew: Ruſkie, Pruſkie,
Zmudzkie, Inflantſkie, Moſkiewſkie,
y część Tátárow.
Cum Gratia & Priuilegio S. R. M.
W KRAKOWIE,
w Drukárniey Mikołáia Lobá, Roku
Páńſkiego 1611.

Gwagnin Alexander. Kronika Sarmacyey Europskiey. Kraków, 1611.

Найбільш цікаві з-поміж представлених у колекції видань наступні: «Новый синопсис…» – історична праця П.М. Захар'їна (Миколаїв, 1798), «Правила Пиитическия» А.Д. Байбакова – перший підручник з теорії літератури для духовних та світських навчальних закладів (М., 1795), «История философских систем» О.І. Галіча – одне з перших видань російських наукових праць з історії філософії (СПб., 1818–1819), «Материалы для истории просвещения в России. № 3» П.І. Кеппена – перший досвід збирання і публікації матеріалів з історії освіти в Російській імперії (СПб., 1827) та ін. У колекції представлено книги, надруковані у Казані, Миколаєві, Москві, Санкт-Петербурзі, Харкові.

Якщо говорити про форму видань XVIII – першої третини XIX ст., то варто відзначити, що формати книг зменшуються, палітурки стають простими, помітно скорочується кількість ілюстрацій; велика увага приділяється якості шрифту і друку. Головним невід'ємним елементом художнього оформлення книги стає титульний лист. З'являються зміст, поділ тексту на глави і параграфи, різні допоміжні покажчики, списки друкарських помилок. Широко використовуються креслення, схеми, таблиці, карти. Показовим у цьому плані є видання «Таблицы логарифмов по изданию Каллета» (Харків, 1820), яке за фінансової підтримки Харківського університету здійснив викладач математики, професор і ректор університету Андрій Федорович Павловський.

Представлені у колекції й періодичні видання: «Атеней. Журнал наук, искусств и изящной словесности» (1830) та «Журнал департамента народного просвещения», який виходив у Петербурзі протягом 1821–1824 рр. (у музеї зберігається 20 номерів журналу за 1821–1823 рр.).

Видання XVIII – початку XIX століть посідають особливе місце в історії вітчизняної книжності: у них відображено зростання інтелектуального потенціалу, що став основою блискучих досягнень нашої культури в XIX столітті. Колекція книг цивільного друку у фонді Педагогічного музею України – цінний інформаційний ресурс, розрахований на постійне використання в нескінченному процесі вивчення історії Батьківщини.

СТАРОДРУКИ ЛАТИНСЬКИМ ШРИФТОМ

Формування колекції стародруків латинським шрифтом розпочалося в музеї у середині 1980-х років. Нині колекція налічує 24 одиниці зберігання. 20 книг було передано до музею з Житомирського кафедрального костелу, 4 придбано у мешканця м. Чернівці Опанаса

Шевчукевича. Збірка стародруків латинським шрифтом представлена виданнями латинською, польською і німецькою мовами, серед яких переважають книги історичного і географічного характеру, а також видання релігійної тематики.

Найстарішою книгою колекції є видань у Кракові в 1570 р. «Statut Litewskiej» («Статут Литовський», польською мовою). Серед видань XVI ст. варто назвати також німецькомовне видання Біблії «Biblia germanica» (Кельн, 1582) та «Chronici saxoniae» («Саксонські хроніки») німецького історика Давида Хітрея (Dauidis Chytraei, 1513–1600), видані в Любеку в 1593 р. латинською мовою.

За географічною ознакою колекцію репрезентують книги, надруковані у різних містах Європи: Амстердамі, Браччіано, Брешії, Варшаві, Венеції, Кракові, Кельні, Лейпцигу, Мюнхені, Нюрнберзі, Парижі, Римі тощо. До колекції стародруків латинським шрифтом віднесено також книги, надруковані на території України у XVIII ст.: твори Юзефа Яблоновського (Josef Jablonowski, 1711–1777) «Геральдика» («Heraldica», Львів, 1752), Петра Малаховського (Piotr Malachowski, 1730–1799) «Збірник імен шляхти з описами гербів» («Zbior nazwisk szlachty z opisem herbow», Луцьк, 1790), а також «Мартиролог» («Martyrologium…», Бердичів, 1799) та «Євангеліє учительне» («Ewangelię…», Львів, II пол. XVIII ст.).

Кожна з книг колекції має власну неповторну історію й заслуговує на окрему розвідку. Розповімо про 2 книги, видані на початку XVII ст., які були новаторськими для свого часу і нині викликають значний науковий інтерес.

Серед творів, які містять неоціненні свідчення епохи середньовіччя та початку нової доби, поважне місце посідає «Kronika Sarmacyey Europskiey» («Хроніка Сарматії Європейської») італійця за походженням Олександра Гваньїні (Gwagnin Alexander, 1538–1614), видана у Кракові в 1611 р. польською мовою. Новаторство О. Гваньїні полягає в тому, що він подав не лише яскраву ілюстровану розповідь про минуле Речі Посполитої, а й виклав її на тлі всесвітньої історії, насамперед сусідніх народів і держав. Хроніст уміло перемежовував інформацію писемних джерел зі свідченнями очевидців, додаючи свої власні спостереження. Видання складається з 10 книг, кожна з яких присвячена конкретній державі чи регіону, історичному минулому різних народів. Третя книга присвячена Русі-Україні й містить описи окремих земель. Цей твір набув особливої популярності в українській історіографії XVII–XVIII ст., будучи навчальним посібником з історії та географії. Хроніка ґрунтується на великій кількості джерел, містить у собі чимало оригінальної інформації, подає

Scheiner Christoph.
Rosa Ursina... Bracciano, 1630.

цікаву візію минулого. Написана легко, доступно й цікаво. Хроніка є важливою пам'яткою історичної думки. Вона містить чимало малюнків, планів, карт і тривалий час користувалася великою популярністю.

Велику наукову та мистецьку цінність має видання твору німецького астронома, фізика і математика Христофора Шайнера (Scheiner Christoph, 1575–1650) «Rosa Ursina». У 1611 році Х. Шайнер відкрив плями на Сонці, незалежно від Галілео Галілея (1564–1642) та Йогана Фабриціуса (1587–1615). З приводу походження плям на Сонці Х. Шайнер розпочав наукову полеміку з Г. Галілеєм, яка тривала не один рік і віддзеркалена у книзі «Rosa Ursina». Упродовж наукової діяльності Х. Шайнер змінював свою думку про походження сонячних плям. На це впливав його чернечий сан і членство в Ордені єзуїтів. Спочатку, за вченням перипатетиків про досконалу чистоту Сонця, він пояснював походження плям на сонячній поверхні тим, що це темні тіла, які обертаються навколо зірки. Згодом він пристав до думки, що плями – це западини на сонячній поверхні. Як людина залежна від Церкви, він був прибічником геоцентричної системи побудови Всесвіту та виступав проти геліоцентричної системи М. Коперника.

За відомостями, вміщеними на титульному аркуші, праця Х. Шайнера була надрукована в м. Браччіано (місто за 34 км від Риму зі старовинним замком роду Орсіні). Робота над виданням розпочалася у 1626 р. і була завершена у червні 1630 р. Автор присвятив її Паоло Джордано II Орсіні, герцогу Браччіано, якого вважають останнім визначним володарем з роду Орсіні, покровителем мистецтв і літератури, який зробив Браччіано культурним центром Італії.

Видання багато ілюстроване кресленнями і планами, які демонструють розміщення плям на Сонці впродовж року, гравюрами із зображеннями телескопа та геліоскопа. Загалом стародрук має 169 ілюстрацій. Вже у XIX ст. це видання відносили до рангу бібліографічних раритетів. Воно фігурує в бібліографічному довіднику рідкісних книг Ж. Брюне (1810). Книга є історико-культурною пам'яткою з історії астрономії та фізики, друкарського мистецтва першої пол. XVII ст., яка подає інформацію про розповсюдження та побутування наукових астрономічних праць в Україні в XVII–XVШ ст.

Життя книги в музеї суттєво відрізняється від бібліотечного. Книга в музеї є й інструментом наукового опрацювання фондів, і експонатом, без якого не буває жодної експозиції, і об'єктом наукового вивчення, і засобом популяризації музейної культури. Індивідуальне використання книги у музейній експозиції обмежене, водночас вона активно розкривається перед відвідувачами в особливій музейній формі – експонуванні.

Значна частина стародруків латинським шрифтом наразі представлена у стаціонарній експозиції музею. У майбутньому планується замінити їх муляжами, оскільки у виставковій залі неможливо створити належних умов для зберігання цих унікальних книг. Однак усі стародруки оцифровано, тож зацікавлений відвідувач може ознайомитися з електронними копіями книг у локальній комп'ютерній мережі музею.

Окрім стародруків, до наукового об'єкта, що становить національне надбання, входять колекції рідкісних видань, які побачили світ у період з 1831 до 1923 року: «Педагогічна україніка 1842–1923 рр.», «Українська дитяча книга 1885–1923 рр.», «Розвиток наук у XIX – першій чверті XX ст.», «Журнали педагогічної та історико-культурної тематики 1834–1923 рр.», «Картографічні видання 1777–1915 рр.». Про них ми розповімо у наступних номерах журналу.

З ШЕВЧЕНКОМ – У СЕРЦІ

Василь ВАСИЛАШКО,
Учений секретар правління Товариства «Знання» України, заслужений журналіст України.

Коли я думаю про Тараса Шевченка, то мені здається, що я завжди жив з Шевченком. З поетом почав жити ще дошкільням, як дід Яків читав мені його вірші по пам'яті, як тато Федір показував окопну листівку «Борітеся – поборете!». Уже після 2 класу, влітку, я почав вникати у світ «Кобзаря», подарованого мені дяком у сусідньому с. Мала Шурка, на моє прохання прочитати «народну Біблію». Випрямлявся духом, схиляючись перед портретом Шевченка удома в казаха, перед пам'ятниками поету в Києві, Вінніпегу і Парижі, у Каневі, звідки видно український світ. Вдома і в школі дітям не раз читав «І мертвим і живим…». Доводилось захищати шанувальників мови Шевченка від звинувачень в націоналізмі. Радий, що декого зміг підтримати на державній службі за перебудови. Працюючи у Держкомвидаві УРСР, наполіг на прискоренні випуску у видавництві «Веселка», а потім прилучився і до висунення на відзнаку Шевченківською премією книжки Дмитра Білоуса про мову «Диво калинове», а в самій «Веселці» згодом, як її головний редактор, був щасливий з причетності до випуску багатьох книг Шевченка і про Шевченка, ініціював перше після смерті Шевченка перевидання його «Букваря» тиражем 100 тисяч примірників. Як поет і публіцист прагну вкладати душу у вірші, пісні, книги про Шевченка. Свою книжку «Шевченко – мій!» дарував учасникам Євромайдану, дарую воїнам АТО, учням шкіл…

Але в цій статті – головна розповідь про Шевченкіану Товариства "Знання" України. Підготовку до 200-річчя Тараса Шевченка Товариство почало ще до 2014 р. Із зустрічей з шевченкознавцями. Яка плеяда мудрих і патріотичних людей ніби заново відкривала нам Шевченка заглибленням у його життя і творчість! Пам'ятаю переповнений Зоряна зала Київського планетарію, де ми зустрічалися з академіком НАНУ Іваном Дзюбою і де йшлося і про його бачення Шевченка як генія, як ворога імперії, *що спонукав дослідника створити книжку «Інтернаціоналізм чи русифікація?», за яку автор в УРСР зазнав гонінь.* Не *забуду,* як на завершення тієї зустрічі екс-Президент України Леонід Кучма, меценат творів Дзюби про Шевченка, в низькому поклоні подякував Герою України за його життєвий подвиг, яким той зробив те, що не могли вчинити інші.

Незабутній діяч культури, колишній політв'язень, Герой України Євген Сверстюк яскраво висвітлив тему «вічності Шевченка», поділився думками про його пророчий дар, презентуючи в Товаристві свою книгу «Шевченко понад часом».

Панораму давнього «Шевченкового Петербургу» всебічно розкрив академік НАНУ Микола Жулинський. Він показав, як зерна українства проростали і в задубілій землі імперської реакції за сатрапа Миколи II. Шевченко діяв обіруч з художником Іваном Сошенком, поетом

Євгеном Гребінкою, Пантелеймоном Кулішем. Учений віддав належне діячам російської культури, таким як Карл Брюллов, Олександр Герцен, Миколи Чернишевський, Добролюбов і Некрасов, але без перебільшень, як раніше, їх ролі в долі Шевченка. З лекції академіка М. Жулинського випливала мораль великої сили: коли українці дружні, а не розбратані, то вони і в найважчих умовах народжують таких геніїв, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка.

Відкривала нам «Український Петербург» шевченкознавець з Росії, Тетяна Лебединська, з якою ми готували маршрути по Шевченківських місцях у РФ, не знаючи, що там готують уже окупацію Криму, агресію в Донбасі. Та під час зустрічей з росіянами зрозуміли, що агресивність *Росії* криється не стільки в суспільному ладі її, хоч би це був і соціалізм, з огляду на позитивний не імперський соціалізм в Європі, а *саме* в агресивності імперії, якій зійшло з рук загарбання і експлуатація найбільшої і найбагатшої у світі території, *причому найбагатшої навіть* без земель, що відійшли від РФ після розпаду СРСР.

А стільки нас, представників старшого покоління, у школі, ВНЗ, на Шевченкових святах зомбували тим, що Шевченко був переконаним атеїстом. Чинили це, вириваючи з контексту його постукування в двері до Бога з приводу нещасної людської долі, долі, зауважмо, не своєї, а невільної України. Часто підкреслювали негативне його ставлення до церкви, яка була на службі не стільки в Бога, стільки в деспотичної монархії. Але з цього зробили бажаний собі висновок: якщо Тарас був проти імперської церкви – значить він був і проти Бога. Та мовчали про те, що Шевченко жив з Біблією в казармі, вірив в Апостольську церкву, побивався як пророк Іов про долю саме свого безправного народу, про що сам же і згадував. Про це говорив професор Київської духовної академії, мистецтвознавець, Дмитро Степовик, презентуючи у нас свою книгу "Наслідуючи Христа: віруючий у Бога Тарас Шевченко".

Дуже цікавими були у нас зустрічі у Шевченкові дні з письменниками, особливо з Шевченківськими лауреатами. Читали свої твори, присвячені Шевченку, оповідали про своє розуміння Тараса Шевченка, вплив Шевченка на них такі відомі діячі культури, як Борис Олійник, Іван Драч, Любов Голота, Петро Перебийніс, Ярема Гоян. Шевченкове і своє слово до студентів Університету сучасних знань доносили просвітянин, професор Іван Ющук, поети Петро Осадчук, Анатолій Качан, Володимир Шовкошитний, Олександр Бакуменко, Станіслав Шевченко, Віктор Женченко, Ніна Гнатюк, Наталка Поклад, Владислав Бойко, Євген Гущин, публіцисти Михайло Сидоржевський і Вадим Пепа, гумористи Гриць Гайовий і Василь Довжик.

Шевченкова тема пронизує концертні програми Товариства у Зоряній залі Київського планетарію, де постійно виступає народний хор «Чумаки», яким керує Василь Триліс, а диригує Сергій Лакиза. Хор, чиє 25-річчя збіглося з Шевченковим ювілеєм, виконує «Заповіт», «Реве та стогне Дніпр широкий», інші пісні на слова Шевченка, його улюблені пісні, наприклад, «Забіліли сніги». З такими концертами у нас виступали відомий поет-пісняр Вадим Крищенко, народний артист України, композитор Мар'ян Гаденко. Важливо, що в морі російськомовної попси такі концерти зацікавлюють і молодь. Студентам нашого університету професор, народний артист України, Герой України Анатолій Паламаренко прочитав курс лекцій «Емоційна сила Шевченкового слова». Завідувач відділу виховання університету Наталя Василюк *помітила,* що після читань актором «Кобзаря» російськомовні юнки заговорила українською!

Глибше пізнали ми Тараса під час вшанування пам'яті поета в його пам'ятних

місцях. Наше відвідання Тарасової гори у Каневі разом з першим космонавтом незалежної України Леонідом Каденюком ознаменувалось врученням музею Тараса Шевченка «Кобзаря», що побував у Космосі і 255 разів облетів Землю, подарували книги про Шевченка, видані Товариством, зокрема дослідження Василя Кушерця «Шевченко – проти імперії». «Шевченко – проти сучасної імперії!» та інші.

До відвідин Музею – Заповіту Т.Г. Шевченка у Переяславі, я, читаючи «Кобзар», не помітив, де були написані найбільш антиімперські вірші Поета, частину яких не публікували за царя і рідко в СРСР. А, як виявляється, саме на місці *Переяславської ради, яку Шевченко осуджував,* як уярмлення України. Саме. тут, на Переяславщині, 1845 року, він завершив збірку «Три літа», до якої ввійшов уперше написаний *ним* в Україні вірш «*Розрита могила*» – вибух обурення проти гніту України, плюндрування її пам'яті, де «москаль могили розриває», «не своє шукає». Саме тут *створено* «Кавказ» -*поему* такої антиколоніальної сили, якої не явив у Росії жоден російський поет за 100 літ війни на Кавказі. Так, це міг зробити тільки великий син соціально і національно поневоленого народу, яким і був Тарас Шевченко. Тут поет написав надзвичайний твір «І мертвим, і живим…», в якім побачив нащадків козаків *як націю*… Тут виболений був «Холодний яр» Шевченка з осудом кріпосництва. Зрештою, звідси і геніальний «Заповіт» та ряд інших творів, що вперше побачили світ за кордоном у книзі «Новые стихотворения Пушкина и Шевченки» (Лепціг, 1859).

Шевченкова тема у «Знанні» панує на науково-практичних конференціях з гуманітарних питань, на семінарах, у лекціях циклу «Трибуна українознавця», під час обміну досвідом із зарубіжними просвітницькими організаціями. На зустрічі з гостями з КНР обговорювали переклади на китайську мову творів Тараса Шевченка.

Подієвим виданням Шевченкіани в Товаристві «Знання» став вихід книги

Промовистий доробок «Знання» в Шевченкіану

Василя Кушерця, доктора філософських наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, голови правління Товариства «Завжди сучасний: Тарас Шевченко в просторі і часі», із згаданими вже книжками «Шевченко – проти імперії» та «Шевченко – проти сучасної імперії» (К., «Знання України», 2014, головний редактор – шевченкознавець, професор Іван Ющук, редактор – Петро Швець). Це твір філософа про сучасну інтерпретацію помислів, актуальність творчості Шевченка сьогодні. Через Шевченка можна краще зрозуміти душу українського народу, його справжню природу, адже жоден народ так не ототожнював себе, своєї долі зі своїм поетом, як роблять це українці. За випуск книги В. Кушерця «Завжди сучасний: Тарас Шевченко в просторі і часі» видавництво «Знання України» відзначено Дипломом V Київської міжнародної виставки книг «Книжкові контракти». Успішно пройшли кілька презентацій згаданих книжок Василя Кушерця, де у виступах високо оцінили твори такі діячі культури, як Іван Драч, Дмитро Степовик, Михайло Наєнко, а в рецензіях – Олег Гринів і Вадим Пепа.

Надовго запам'ятається «Шевченків фестиваль», який проведений Товариством «Знання» України у лютому-грудні 2014 року, частина цих заходів проведена спільно НАПНУ, Всеукраїнським товариством «Просвіта» імені Тараса Шевченка, національним музеєм Тараса Шевченка в Києві і Канівським музеєм Тараса Шевченка. Заходи відвідували слухачі лекторіїв «Трибуна вченого» – студенти Університету сучасних знань, директори загальноосвітніх шкіл м. Києва, учні ряду шкіл, наприклад, Київської ЗОШ № 187, усі бажаючі шанувальники Тараса Шевченка. З успіхом пройшла вистава юних артистів – шанувальників Кобзаря – «Шевченко і ми», здійснена під керівництвом народної артистки України Галини Яблонської. Проведено було ряд тренінгів з питань розвитку української культури, Зацікавлено сприйняли в Планетарії презентацію уривків з майбутнього кінофільму про Тараса Шевченка під назвою «Толока» відомого українського кінорежисера Михайла Ільєнка. Численну аудиторію зібрала презентація фільму трилогії «Тарас Шевченко» («Віра», «Поступ», «Воскресіння») кінорежисера, академіка Української академії наук Дмитра Ломачука, проведена у конференц-залі *правлінням* Товариства «Знання» разом із Всеукраїнським товариством «Просвіта» імені Тараса Шевченка.

Цікавою стала презентована унікальна виставка сучасних живописних картин, присвячених Тарасу Шевченку, залучених з музеїв України. Не вперше великий інтерес, в тому числі і ЗМІ, викликало унікальне експонування творів Шевченка і про Шевченка, пам'ятних знаків, присвячених Тарасу Шевченку, які десятки років збирав Євген Драп'ятий, заступник голови Федерації профспілок України, і яка дивом уціліла під час пожежі у Будинку профспілок. Шевченківському фестивалю була присвячена у Планетарії і виставка картин талановитого художника з м. Тернополя Олега Шупляка під назвою «Двовзори».

Учасники Шевченківського фестивалю залишили вдячні записи в Книзі відгуків: «Дуже добре, що Шевченка так люблять і славлять у «Знанні» (М. Старовійчук, м. Кіровоград), «Велика подяка школярам та хору «Чумаки» за можливість чути рідне слово, пісню нашу українську, повчальне слово Батька нашого Тараса» (Н.М. Павлюк). Дякують Товариству учні ЗОШ № 25 Оболонського району м. Києва, композитор Іван Сіряковський, педагог, психолог, біоенергетик Леся Чайка, сім'я Ратанських, Тетяна Барвінська…

Шевченкіана в лекторіях Товариства, його книжкових виданнях, журналах «Наука і суспільство» та «Трибуна» продовжиться і в 2015 році.

Олена ЛЕВЕНКО, старший науковий співробітник відділу музики Музею театрального, музичного та кіномистецтва України

Т.Г. ШЕВЧЕНКО І МУЗИКА

У 2014 році українська та світова громадськість широко відзначили 200-річчя від дня народження видатного українського поета, художника, громадського діяча – Тараса Григоровича Шевченка. Завдяки надзвичайній мелодійності та ритмічній природі своїх поезій Шевченко здобув славу одного з найбільш музикальних поетів світу. Сучасники поета свідчили, що Шевченко любив музику, мав від природи звучний голос – тенор і часто співав у колі друзів народні пісні.

В умовах придушення всього національного в Російській імперії поетична творчість Шевченка перебувала на становищі забороненої діяльності. У радянські часи його творчість, як і надбання інших митців минулого України, часто розглядали через призму концепції «соц-арту» і з погляду «попередників Великої Жовтневої революції 1917 р.». Цей однобокий крен не давав можливості побачити за образом поета-революціонера особистість самого митця у всіх її протиріччях та неоднозначності, яку приписували «буржуазним перекрученням» життєвої творчої позиції Шевченка.

Про народний, національний склад характеру Шевченка свідчить насиченість поетових листів українським фольклором. Народна пісня – всім однаково доступна, але не всім однаково зрозуміла «книга теж не писана й цензурою не пошматована» – стала матір'ю Шевченкової поезії. Любов до народної пісні поет проніс крізь усе життя – за свідченням сучасників Шевченко мав надзвичайну пам'ять і пісень тих знав «силу без ліку».

Народна пісня виросла з фольклорної стихії, а потім продовжила побутування в усній народній співочій традиції – за багато віків своєї історії український народ створив неперевершену культурну традицію, скарби літописів, багатий фольклор з великим епосом козацьких дум, красою ліричних пісень, створив образну, співучу мову, наче призначену для поетів. Співучість і краса української народної пісні перелилися в чудові поезії Шевченка.

Сучасні дослідники основою формування ритміки поетичних творів геніального українського поета Тараса Шевченка вважають міцну взаємодію двох типів віршування – народнопісенного і літературного або силабо-тонічного, побудованого на чергуванні наголошених і ненаголошених складів.

Відомий український радянський музикознавець і літературознавець Л. Ревуцький вірно зазначає про Шевченка: «Він співає в поміщицькому домі, співає, живучи в Седневі у Лизогубів, співає, коли його везуть у фортецю, співає, перебуваючи у фортеці, співає, граючись з дітьми коменданта Новопетрівського

форту, бере участь в новопетрівському хорі, співає, блукаючи ночами на засланні, співає навіть у своїх снах!..»[1]

Невипадковим для Шевченка є обрання назви «Кобзар»[2] до збірки поезій, яка вийшла друком 1842 р., хоча сам поет ніколи на грав на кобзі чи бандурі. Однак музична обдарованість поета є частиною його цілісного світогляду. Шевченко певним чином ототожнює себе із народним співцем і тим духовним скарбом народної поезії і пісні, яким володіли ці музиканти з народу.

Кобзарство за часів Шевченка було живою народно-пісенною традицією, яку розвивали здебільшого сліпі виконавці, які мали свої братства на кшталт середньовічних майстрових цехів. Образ співця-кобзаря присутній у творчості самого Шевченка – зокрема, він зобразив такого героя у своєму вірші «Перебендя», у творі «Н. Маркевичу» («Бандуристе, орле сизий»), поемі «Гайдамаки». Поет також вживає цей епітет у змалюванні І. Котляревського у вірші «На вічну пам'ять Котляревському».

За традицією ми називаємо весь поетичний, віршовий доробок Тараса Шевченка «Кобзарем», хоч відомо, що так назвав поет лише невелику ранню збірку своїх поезій. Назва «Кобзар» дуже виразно підкреслює одну з основних рис творчості Шевченка – глибокий та органічний зв'язок її з народною творчістю. Такі твори поета, як *«Утоптала стежечку», «Якби мені, мамо, намисто», «Ой крикнули сірі гуси», «Ой пішла я у як за водою»* та чимало інших – від першого до останнього рядка витримані в манері народної лірики з притаманною для українських народних пісень ритмічною основою. Ці та інші відомі твори Шевченка, як наприклад, «Реве та стогне Дніпр широкий», «Думи мої, думи мої», «Заповіт», ще за його життя набули такої популярності, що вважалися народними піснями.

Саме мелодійність, пісенність поезії Шевченка є генетично спадковою рисою його обдарування, вона дозволяє проникнути в сутність його поетичного слова, збагнути таїну його величезного емоційного впливу на людей. Шевченко зміг увібрати в свої поезії не тільки зміст, але й усі елементи форми української народної поезії. На думку поета та літературознавця Максима Рильського, коли б Шевченку не випала доля здобути освіту, він би, мабуть, став одним із безіменних творців, які дали світові той чудовий скарб, що зветься український фольклор[3].

Співучість, мелодійність Шевченкових поезій та близькість до народнопісенної творчості не лише зумовили їх надзвичайну популярність, а й сприяли їх широкому втіленню в народній і професійній музиці. Хоча поезія Шевченка не була безпосередньо пов'язана зі співом, але всі ознаки співучості українських народних пісень перейшли у вірші поета.

---

[1] Билинская М. Шевченко и музыка. – К.: Музична Україна. – 1984. – С. 30. – (Серия «Писатель и музыка»).

[2] Літературознавець М. Зеров пише про це так: «Невеличка книжечка здобула на Україні відразу великий успіх. Нею захопився старий Квітка, нею зачитувалася провінціальна молодь. Афанасьєв-Чужбинський свідчить, що до Шевченка українських авторів читали мляво, що «появление «Кобзаря» впервые разбудило апатию» й «вызвало любовь к родному слову, изгнанному из употребления не только в обществе высшего сословия, но и в разговоре с крестьянами», та що тільки «после появления «Кобзаря» большинство принялось за повести Квитки» // Зеров М. Лекція XXIX. Шевченкова творчість. «Кобзар», «Гайдамаки» / Зеров М. Твори: в 2 т. / упор. Г.П. Кочура, Д.В. Павличка.– К.: Дніпро. – 1990. – Т. 2. Історико-літературні та літературознавчі праці. – С. 157–164.

[3] Шевченко Т. Кобзар / вступ. ст. акад. М. Рильського. – К.: Держ. вид-во худож. літератури «Київ». – 1961. – С. 3.

На думку відомого українського композитора і вченого-музикознавця Станіслава Людкевича, який першим ретельно вивчив народно-пісенну основу багатьох поезій Шевченка, він пояснює співучість, мелодійність і музичність його поезій так: «Він не складав, а виспівував свої поезії, хоч і без мелодії». С. Людкевич навів досить прикладів інших ритмів – ямба, амфібрахія та ін. і визначив одну важливу особливість Шевченкового вірша – вільний перехід від одного ритму до іншого. Це характерна риса духовної поезії України доби бароко.

У багатьох майстрів слова є вірші, де подається ідеальний образ поета. У Пушкіна таких віршів декілька «Пока не требует поэта», «Поэт, не дорожи любовию народной», «Я пам'ятник себе воздвиг нерукотворный» та ін. Є такі вірші і у Гете, Гейне, Беранже, Міцкевича, Лермонтова і Некрасова.

У Шевченка цей образ поета втілений у творі «Перебендя», в якому змальовано унікальну постать співця-кобзаря[4]. Свого ідеального поета, свого Перебендю Шевченко показує між людьми:

Перебендя старий, сліпий, –
Хто Його не знає?
Він усюди вештається
Та на кобзі грає.
А хто грає, того знають
І дякують люди:
Він їм тугу розганяє,
Хоть сам світом нудить.
Заспіває про Чалого –
На Горлицю зверне;
З дівчатами на вигоні –
Гриця та веснянку,
А у шинку з парубками –
Сербина, Шинкарку;
З жонатими на бенкеті
(Де свекруха злая) –
Про тополю, лиху долю,
А потім – у гаю;
На базарі – про Лазаря,
Або, щоб те знали,
Тяжко-важко заспівав,
Як Січ руйновали.
Отакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває, засміється,
А на сльози зверне.

Величезне багатство ритмів Шевченкових поезій завжди підпорядковані внутрішньому змісту, він чудово володіє внутрішніми римами та іншими засобами виразності вірша. Наприклад, в уривку з поезії «Кавказ» – агресія показана через багаторазовий повтор літери «р»:

Храми, каплиці, і ікони,
І ставники, і мірри дим,
І перед Образом Твоїм
Неутомленниє поклони
За *кражу*, за войну, за *кров*,
Щоб *бр*атню *кров пр*олити, *пр*осять,
І потім в *дар* тобі *пр*иносять
З *пожару вкра*дений *покров*!!

Але звукопис, алітерації у Шевченка ніколи не були самоціллю. Слово було в його руках передовсім зброєю, як гостра шабля козака в бойовому поході. Передача змісту з яскравими образами через унікальне поєднання яскравої ритмічної основи вірша з мелодійною якістю слова – ця геніальність створила літературний всесвіт митця.

Значну роль в озвученні своїх віршів відіграв і сам Шевченко. Про це свідчать Ковальов, котрий мешкав з Шевченком на квартирі в Петербурзі (у 1844 р.) та Ф. Лазаревський, який розповідав про життя поета на засланні в Оренбурзі (в 1847 р.). Особливо любив Шевченко співати свої вірші *«Тяжко, важко в світі жити»*, *«Думи мої, думи мої»*, *«Нащо мені чорні брови»*.

Сучасники згадують також про надзвичайно емоційну, «пісенну» манеру

[4] Шевченко Т. Кобзар / вступ. ст. акад. М. Рильського. – К.: Держ вид-во художн. літератури «Київ», 1961. – С. 3.

читання Шевченком своїх поезій. «О, якби я могла передати вам усе, що пережила під час цього читання, – розповідала В. Рєпніна. – Які почуття, які думки, яка краса, яке очарування і який біль! Лице моє було мокре від сліз, і це було щастя, бо я б мусіла кричати, якби моє хвилювання не знайшло цього виходу; я відчувала нестерпний біль у грудях… Яка чарівна манера читати! Це була чарівлива музика, що співала мелодійні вірші…»[5].

Крім самих поетичних творів Шевченка, українська пісенна стихія широко виявлена у листах, «Щоденнику» та художній прозі митця. Природно, ще з дитинства засвоївши народну форму слова і глибину його змісту, Шевченко не мав потреби в стилізації народної мови. «Я не розглядів дна тії бездни, в котору впав. А тепер як розглядів, то душа моя убогая розсипалась, мов пилина перед лицем вітру… Опріче того, що нема з ким щире слово промовити, опріч нудьги, що в серце впилася, мов люта гадина, опріче всіх лих, що душу катують, – Бог покарав мене ще й тілесним недугом…», – писав Шевченко в одному з перших листів часів заслання[6]. А в листі до Я. Кухаренка читаємо такі рядки: «Довго я читав твій лист – разів з десять чи не більше, та дочитався до того, що в мене не тільки очі, серце заплакало, мов та голодна дитина. А серце, сказано, не дитина, його галушкою не нагодуєш»[7].

Примітно, що респонденти Шевченка інколи відповідали йому в тому ж бурлескно-жартівливому тоні, який був притаманний листуванню тогочасної української інтелігенції після «Енеїди» І. Котляревського – так, приятель поета Я. Кухаренка писав йому 25 травня 1845 р.: «Будь здоров, як вода, багатий, як земля, бий лихом об землю, як швець мокрою халявою об лаву»[8]. Відповідаючи Шевченкові після одержання поеми «Москалева криниця», Я. Кухаренко пише: «Не кидай діла, сіреч, не оставляй писати. Погасило кляте лихо огнище твого таланту, але добрий вітерець повіяв, позносив золу, знайшов іскорку, що не погасла, та й почав роздувати огонь, отже гляди як покотить пожаром… грай, як грав єси!»[9]

У своєму епістолярію Шевченко виступає як людина з народним, національним складом характеру: «Я по плоті і духу син і рідний брат нашого безталанного народу», – писав Тарас Григорович в одному з листів до свого брата Варфоломія Шевченка, і то були його найщиріші слова.

Основна риса поетичного доробку Шевченка – благородна простота. Він був геніальним, свідомим і вимогливим до себе майстром слова. Такі епітети, як *«замерзлі душі», «небо невмите і заспані хвилі», такі образні вислови, як «неначе степом чумаки уосени верству проходять, так і мене минають годи», «із степу перекотиполе рудим ягняточком біжить», «чорніше чорної землі блукають люди»*, – могли належати тільки першорядному, вимогливому художникові[10].

Але невірно думати, ніби Шевченко був тільки поетизованим народним співом, невірно зводити його творчість лише до фольклорних мотивів. «Марія», «Неофіти», «Сотник», «Юродивий», такі ліричні вірші, як «І Архімед, і Галілей»,

[5] Королюк Н. Кобзарева пісня. Поезія Тараса Шевченка і музика / Н. Королюк. – К.: Фонд мистецтв «Юні таланти». – 1994. – С. 32.

[6] Ляхова Ж. За рядками листів Тараса Шевченка / Ж.Ляхова. – К.: Дніпро, 1984. – С. 97–98.

[7] Ляхова Ж. За рядками листів Тараса Шевченка / Ж. Ляхова. – К.: Дніпро, 1984. – С. 98.

[8] Ляхова Ж. За рядками листів Тараса Шевченка / Ж.Ляхова. – К.: Дніпро, 1984. – С. 69.

[9] Цит. за вид.: Костенко А. Шевченко в мемуарах. Критичний нарис / А.Костенко. – К.: Рад. письменник, 1965. – С. 179.

[10] Шевченко Т. Кобзар / вступ. ст. акад. М. Рильського. – К.: Держ. вид-во художн. літератури «Київ», 1961. – С. 7.

«Сонце заходить, гори чорніють», «Огні горять», триптих «Доля», «Муза», «Слава» – переконливе тому заперечення.

Ми називаємо Шевченка народним поетом не тому, що він писав у народному стилі (так була написана тільки частина його творів), а тому, що всі думки його, вся його любов були присвячені народові, боротьбі за його визволення і щастя. «Кобзаря» в часи Шевченка – покаліченого царською цензурою – читали й перечитували «прості» люди і міська інтелігенція так, як може ніде не читають і не перечитують жодну в світі книжку. Це були, по суті, часи, коли майже єдиним виявом української культури була власне поезія. І роль поезії, як нетлінної скарбниці народного духу, прекрасно розумів Шевченко:

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине…
От де, люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.

Прекрасно усвідомлював Шевченко свою роль як воістину народного поета, як речника свого народу:

Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.

Оця свідомість покликання свого, свого права говорити від імені народу, свого творчого обов'язку перед народом також була властива таким поетам, як Гейне, Петефі, Пушкін, Міцкевич.

Шевченко був полум'яним українським патріотом. Його заклик «свою Україну любіть» вирвався з самого серця як найзаповітніше слово. Одним із найглибших у світовій лірициві виявів любові до рідного краю справедливо вважається поезія «Мені однаково» із трагічним, приголомшливим закінченням:

Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять…
Ох, не однаково мені.

Солоспіви на слова Т. Шевченка створювали М.В. Лисенко, К. Стеценко, Я. Степовий, В. Уманець, А. Штогаренко, Л. Колодуб, І. Шамо, Б. Фільц, М. Скорик та багато інших композиторів.

Шевченкова поетична муза так тісно пов'язана з народним світоглядом, історією, образами і почуттями, що в народній свідомості постать поета ще за його життя асоціювалась із Кобзарем – не лише як збіркою його поезій, а і, водночас, з образом народного співця, виразника духовних устремлінь українського народу. У записі «Щоденника» поета від 17 червня 1857 р. читаємо: «Свобода и дорога меня совершенно поглотили. Спасибо еще Кулишу, что догадался прислать книг, а то я не знал бы, что с собою делать. В особенности благодарен я ему за «Записки о Южной Руси». Я эту книгу скоро наизусть буду читать. Она мне так живо, так волшебно живо напомнила мою прекрасную бедную Украину, что я как будто с живыми беседую с ее слепыми лирниками и кобзарями. Прекраснейший, благороднейший труд. Бриллиант в современной исторической литературе. Пошли тебе, Господи, друже мой искренний, силу, любовь и терпение продолжать эту неоцененную книгу»[11].

При надзвичайній музичній обдарованості і глибоких знаннях фольклору Шевченко був прекрасним

[11] Тарас Шевченко. Автобиография. Дневник. – К.: Изд-во художественной литературы «Дніпро», 1988. – С. 44. – Библиотека украинской классики «Дніпро».

поціновувачем музичного мистецтва. Сучасні шевченкознавці підкреслюють, що Шевченко був «поетом для інтелігенції», однак в його час дехто з сучасників створював з нього образ «мужицького поета». Шевченко за короткий час зміг познайомитись з кращими творами російської і зарубіжної музичної літератури, з різними жанрами музичного мистецтва, подружився з видатними композиторами, фольклористами, мистецтвознавцями, критиками, музикантами-виконавцями.

Захопленню оперним мистецтвом сприяло знайомство і дружба Шевченка з видатним співаком і композитором, солістом імператорських оперних театрів – Семеном Гулаком-Артемовським (1813–1873). З С. Гулаком-Артемовським Шевченко познайомився ще у 1836 р., коли видатний композитор Михайло Іванович Глінка привіз його з України до Петербурга з групою співаків для придворної капели. Гулак-Артемовський відзначався веселою вдачею, енергійністю. Він був дотепним оповідачем, гарним актором, мав чудовий голос – бас-баритон – широкого діапазону і рідкісної краси. Справжня дружба почалась у них в 1842 р., коли Гулак-Артемовський повернувся до Петербурга після навчання в Італії. Ця дружба Шевченка з Гулаком-Артемовським продовжувалась до останніх днів життя поета. Шевченко знав увесь оперний репертуар співака і не пропускав жодної вистави з його участю, часто гостював у артиста вдома.

Завдяки своєму вірному другу, Шевченко став «своєю людиною» в музичних колах Петербурга. Він часто слухав і знав особисто співаків І. Петрова, І Грінберг, польського піаніста А. Контського, який акомпанував поету, коли той виконував українські народні пісні. Неодноразово бував Шевченко і на концертах всесвітньо відомого бельгійського скрипаля і композитора Анрі В'єтана (1820–1881), талановитого бельгійського віолончеліста Андріена Франсуа Серве (1807–1966), знав і твори німецького віолончеліста і композитора Б. Роберга і згадував їх у повісті «Музикант».

Гулак-Артемовський був справжнім товаришем Т. Шевченка на все життя – попри те, що листування і спілкування із засланим поетом могло відобразитися негативно на його становищі і кар'єрі оперного співака імператорських театрів, Гулак-Артемовський підтримував поета у важкий для нього час і морально, а інколи і матеріально. У листах до друга він використовував різні форми, аби не образити гідності Шевченка – інколи Гулак-Артемовський писав, що кошти митцю передає через співака його палкий шанувальник, який побажав залишитися невідомим.

Повз увагу Тараса Шевченка не проходило жодне явище музичного життя Петербурга, Москви, Києва, Харкова, Полтави та інших міст. Він глибоко розумів і відчував музичне мистецтво, до виконання музичних творів ставив високі вимоги. Прослуханим творам він давав короткі, кваліфіковані характеристики. У повістях Шевченка, а також у його «Щоденнику» немало записів, в яких містяться відгуки, критичні зауваження про твори різних композиторів, оперні вистави, симфонічні концерти, які він відвідав.

17 квітня 1858 р. Шевченко слухав оперу М. Глінки «Життя за царя» («Іван Сусанін») і цього ж дня написав у щоденнику: «Ввечері в цирку-театрі слухав оперу «Життя за царя». Геніальний твір! Безсмертний М.І. Глінка! Петров в ролі Сусаніна як завше хороший, а Леонова в ролі Вані гарна, але вона далеко не Петрова, яку я чув у 1845 р.»[12]. Хоча консервативна столична аристократія дозволяла собі відгуки про оперу М. Глінки у фразах на кшталт «кучерська музика»,

[12] Цит. за вид.: // Билинская М. Шевченко и музыка. – К.: Музична Україна. – 1984. – С. 31. – (Серия «Писатель и музыка»).

поет душею осягнув народну драму, високо оцінив реалізм опери, ідею захисту Батьківщини від іноземних поневолювачів.

Тепло згадує Шевченко про російського композитора Михайла Глінку у повісті «Музикант». Дослідники вважають, що їх перша зустріч відбулася ще в домі поміщика Енгельгардта, де іноді збиралися відомі петербурзькі діячі мистецтв. Вже потім, після викупу з кріпацтва, Т. Шевченко зустрічався з композитором в домі М. Кукольника і М. Маркевича. Є відомості, що на літературно-музичному вечорі, який відбувся 27 квітня 1840 р. у А. Струговщикова, Тарас Шевченко слухав у виконанні М. Глінки уривки з його опери «Руслан і Людмила».

Епістолярний спосіб зображення дійсності використаний Шевченком більшою чи меншою мірою в його чотирьох творах: це повісті «Художник», «Близнецы», «Музыкант», «Прогулка с удовольствием и не без морали», які мають непересічне значення для розуміння митця. Наприклад, у творі «Художник» в описах життя богеми, в яке пірнув головний герой повісті, читаємо про такі музичні враження: «У Фицтума, насладившись квінтетом Бетговена і сонатою Моцарта, где солировал знаменитый Бем[13], часу в первом ночи возвратился на квартиру»[14].

Шевченко тонко розумів манеру виконання творів різних жанрів, характер і особливості багатьох музичних інструментів, найулюбленішим з яких для нього була віолончель. Про неї не раз він згадує в «Щоденнику» і повістях. Саме про кріпосного музиканта Тараса Федоровича і його гру на віолончелі в селищі Дегтярі Шевченко засвідчує свої яскраві музичні враження в повісті «Музикант»: «Я бродил около дому недалеко, и до меня долетали из хаоса звуков чудные звуки виолончели или скрипки… Пришел он ко мне в беседку с виолончелью и, не сказав ни слова, начал настраивать инструмент и вроде пробы, как бы шутя проиграл знаменитую каватину из «Нормы». У меня дух захватило при этих звуках. Не отнимая смычка от струн, он заиграл одну из задушевных мазурок вдохновенного Шопена. … Орфей мой, отдохнув немного и настроив свою лиру, повел медленно смычком по струнам и полилася полная сердечной сладкой грусти моя родная мелодия:

Котилися вози з гори,
А в долині стали.

Проигравши тему, он варьировал ее на тысячу ладов, и так варьировал, что я ничего подобного в жизнь мою не слыхал, да, кажется, и не услышу никогда… Только одна душа человека может так плакать и радоваться, как поет и плачет этот дивный инструмент»[15].

Далі в повісті, описуючи гру кріпосного артиста, Шевченко виходить на філософські узагальнення щодо мистецтва: «После чаю в хатке зажгли свечи. M-lle Адольфина без всяких просьб и уговариваний, как это обыкновенно бывает с порядочными барышнями,

[13] Франц Людвіг Бем (1788 – 1846) – австрійський скрипаль, соліст Петербурзького імператорського оркестру з 1809 р. Відомий також своєю педагогічною діяльністю – викладав в Смольному інституті, Петербурзькому театральному училищі. Серед його учнів – хормейстер М. Бахметьєв, композитори М. Глінка та О. Верстовський, О. Львов, його син – відомий музикант Людвиг Бем. Детальніше див. ст. http://cyclowiki.org/wiki/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86_%D0%91%D1%91%D0%BC_(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%82)

[14] Шевченко Т. Повести. Наймичка. Музыкант. Близнецы. Художник / Т. Шевченко; илл. В. Василенко. – К.: Веселка, 1984. – С. 297.

[15] Шевченко Т. Повести. Наймичка. Музыкант. Близнецы. Художник / Т. Шевченко; илл. В. Василенко. – К.: Веселка, 1984. – С. 91.

села за фортепьяно, а Тарас Федорович вооружился виолончелью. И после нескольких аккордов тихо, стройно, как будто с неба, раздалася одна из божественных сонат божественного Бетговена. …

За сонатой Бетговена были сыграны с одинаковым мастерством и чувством две сонаты Моцарта и после некоторые места из знаменитого «Реквиема». И в заключение совершенно неожиданно:

Ходыть гарбуз по городу.

… Тарас Федорович такие раскинул вариации на этот полувеселый, полугрустный мотив, что дети опять молча прильнули к коленям Марьяны Акимовны, а у Антона Адамовича опять сигара погасла.

Многие ли из людей в блеске и роскоши проводят свои длинные вечера так нецеремонно просто и так возвышенно изящно, как мы, простые, почти бедные люди, провели этот незабываемый вечер? Я думаю, немногие. И выходит, что истинно прекрасное и возвышенно-духовное не нуждается в ремесленных золоченых и даже золотых украшениях»[16].

В «Щоденнику» за 1 грудня 1857 р. під час перебування Шевченка в Нижньому Новгороді зустрічаємо такий запис: «После сеанса у Шрейдерса и после обеда у Фрейлиха случайно попал я на полупьяный музыкальный вечер к путейскому офицеру Ультрамарку и услышал там виртуоза на фортепьяно, какого я и не подозревал услышать здесь в захолустье. Виртуоз этот некто господин Татаринов. Между прочим, он сыграл насколько номеров из «Пророка» и из «Гугенотов» Мейербера и вознес меня на седьмое небо»[17].

Шевченко осягав красу музичного мистецтва настільки, що слухаючи нові твори, міг відокремити сам твір і його зміст від виконання. Так, в «Щоденнику» є згадка про увертюру до опери французького композитора Д. Мейєрбера «Роберт-диявол», яку Шевченко слухав в Астрахані у виконанні механічного інструмента (ймовірно, музичної шкатулки): «Несмотря на отсутствие всякой гармонии, меня тронула, и до слез тронула, эта изуродованная красавица-мелодия. Значит, я давно уже не слушал ничего и похожего на музыку. Барабан и горн очерствил мой слух, но не очерствил сердца, воспринимающего прекрасное. После увертюры «Роберта» машина зашипела «Уж как веет ветерок». Я и это шипение прослушал с наслаждением и, почти примиренный с Астраханью, заплатил пятиалтынный за час, вышел на улицу»[18].

Цю ж увертюру Тарас Шевченко слухав у Нижньому Новгороді, про її виконання він дуже критично висловився. Читаємо в записі його «Щоденника» 29 жовтня 1857 р.: «После обеда в театре слушал между прочим увертюру из «Роберта» Мейербера в антрактах какой-то кровавой драмы. Возможно ли двадцатиинструментным, вдобавок нетрезвым оркестром исполнять какую бы то ни было увертюру? А тем более увертюру «Роберта» Мейербера? Прости им, не видят-бо, что творят»[19].

Таке зауваження могло належати музиканту-професіоналу, оскільки опери Джакомо Мейербера (1791–1864), французького і німецького композитора єврейського походження, що творив

[16] Шевченко Т. Повести. Наймичка. Музыкант. Близнецы. Художник / Т. Шевченко; илл. В. Василенко. – К.: Веселка, 1984. – С. 104.

[17] Тарас Шевченко. Автобиография. Дневник. Библиотека украинской классики «Дніпро». – К.: Изд-во художественной литературы «Дніпро», 1988. – С. 212.

[18] Цит. за виданням: // Билинская М. Шевченко и музыка. Серия «Писатель и музыка». – К.: Музична Україна. – 1984. – С. 33.

[19] Цит. за виданням: // Билинская М. Шевченко и музыка. Серия «Писатель и музыка». – К.: Музична Україна. – 1984. – С. 33.

у жанрі французької великої опери, потребують великих оркестрів зі значною кількістю музикантів високого професійного рівня. Годі й уявити можливість пристойного виконання творів Мейербера невеликими силами провінційного оркестру з маленькою інструментальною групою. У Нижньому Новгороді Шевченко також слухав опери «Дон Жуан» В. Моцарта, «Вільгельм Телль» Дж. Россіні та інші твори західноєвропейських композиторів.

Поет добре знав багато опер, які йшли тоді на сценах російських оперних театрів. Цей перелік значний за кількістю – «Гугеноти», «Пророк», «Роберт-диявол» Д. Мейербера, «Вільний стрілець» К. Вебера, «Фенелла» Д. Обера, «Норма» Д. Белліні та інші. Наприклад, каватину Норми він слухав багато разів у виконанні різних співачок, серед яких була і дружина Карла Брюллова Емілія. Кожного разу він переживав велику радість від спілкування з високим мистецтвом. Поет настільки захоплювався оперою, що гостюючи в Яготині в домі Репніних, подумував написати своє лібрето, а музику створити разом з музикантом-любителем, поміщиком, П. Селецьким. Задум цей, однак, не був здійснений.

Шевченко дуже любив і глибоко розумів інструментальну музику. Натхненні рядки він залишив про фуги І.С. Баха, сонати, квартети і симфонії Й. Гайдна, Моцарта і Бетховена, мазурки Шопена, етюди Ф. Ліста, увертюри Ф. Мендельсона, а також знамениту ораторію Й. Гайдна «Створення світу», «Реквієм» В.А. Моцарта та інші визначні класичні твори.

У колі інтересів Шевченка і вітчизняна музична спадщина. Так, в повістях митця дані своєрідні екскурси в історію української музичної культури: згадуються цехові музиканти та їх виступи, музична обдарованість Г. Сковороди, творчість композитора Д. Бортнянського та ін. Поет висловлював критичні зауваження з приводу слабкого художнього рівня виконання церковного співу, гостро виступав проти безідейності сентиментальних романсів, які в той час були модні в Україні та Росії.

У «Щоденнику» дана оцінка гри деяких виконавців. Повертаючись із заслання на пароплаві «Князь Пожарський», Шевченко познайомився із талановитим скрипалем-самоуком, кріпосним графа Олексія Панова. Поет слухав у його виконанні твори, які музикант вивчив по слуху – це були мазурки Ф. Шопена. 27 серпня 1857 р., зачарований його музикою, поет записав: «Ночи лунные, тихие, очаровательно поэтические ночи! Волга, как бесконечное зеркало, подернутая прозрачным туманом, мягко отражает в себе очаровательную бледную красавицу ночи и сонный обрывистый берег, уставленный группами темных деревьев. Восхитительная, сладкоуспокоительная декорация! И вся эта прелесть, вся эта зримая немая гармония оглашается тихими, задушевными звуками скрипки. Три ночи кряду этот вольноотпущенный чудотворец безвозмездно возносит мою душу к Творцу вечной гармонии пленительными звуками своей лубочной скрипицы. Он говорит, что на пароходе нельзя держать хороший инструмент, но и из этого нехорошего он извлекает волшебные звуки, в особенности в мазурках Шопена. Я никогда не наслушаюсь этих общеславянских, сердечно, глубоко унылых песен. Благодарю тебя, крепостной Паганини. Благодарю тебя, мой случайный, мой благородный. Из твоей бедной скрипки вылетают стоны поруганной крепостной души и сливаются в один протяжный, мрачный, глубокий стон миллионов крепостных душ. Скоро ли долетят эти пронзительные вопли до твоего свинцового уха, наш праведный, неумолимый, неублажимый Боже!»[20]

[20] Цит. за виданням: // Билинская М. Шевченко и музыка. Серия «Писатель и музыка». – К.: Музична Україна. – 1984. – С. 35 – 36.

Теплі товариські стосунки пов'язували Шевченка з видатними композиторами – передовими діячами російської культури – М. Балакірєвим, О. Даргомижським, М. Мусоргським, В. Стасовим. Ось як пише В. Стасов літературознавцю О. Пипіну: «Я с живым интересом прочел Вашу статью о Шевченко. Я его лично знал, довольно много и в разное время беседовал с ним, глубоко его уважал и ценил, и поэтому мне в высшей степени симпатично то, что Вы о нем говорите, и как отстаиваете права малороссийской литературы и поэзии»[21]. В. Стасов вважав романси М. Мусоргського на слова Т. Шевченка кращими, з написаних композитором.

Інтуїтивні прозріння Шевченка стосуються подій майбутнього. Так, подорожуючи на пароплаві після заслання, 27 серпня 1957 р. Шевченко вносить у свій «Щоденник» такий запис: «Под влиянием скорбных вопиющих звуков этого вольноотпущенника пароход в ночном погребальном покое мне представляется каким-то огромным, глухо ревущим чудовищем с раскрытой огромной пастью, готовый проглотить помещиков-инквизиторов. Великий Фультон! И великий Ватт! Ваше молодое, не по дням, а по часам растущее дитя в скором времени пожрет кнуты, престолы и короны, а дипломатами и помещиками только закусит, побалуется, как школьник леденцом. То, что начали во Франции энциклопедисты, то довершит на всей нашей планете ваше колоссальное гениальное дитя. Мое пророчество несомненно. Молю только многотерпеливого Господа умалить малую часть своего бездушного терпения. Молю его коснуться своим свинцовым ухом хоть одной полноты этого душу раздирающего вопля, вопля своих искренних, простосердечных молителей»[22].

Інколи критичні оцінки Шевченка стосуються безпосередньо подій і обставин його особистого життя. Так, в «Щоденнику» за 22 вересня Шевченко робить наступний запис: «После обеда, как и до обеда, лежал и читал «Богдана Хмельницкого» Костомарова. Прекрасная книга, вполне изображающая этого гениального бунтовщика. Поучительная, назидательная книга! Историческая литература сильно двинулась вперед в продолжение последнего десятилетия. Она осветила подробности, закопченные дымом фимиама, усердно кадимого перед порфирородными идолами»[23].

Будучи в гостях у свого знайомого англійця Гранда, Шевченко так оцінює статтю в популярному журналі «Полярна зірка» – читаємо в записі «Щоденника» за 2 листопада 1857 р.: «У него же, у Гранда, и в первый же раз увидел я «Полярную звезду» Искендера за 1856 год, второй том. Обертка, т. е. портреты первых наших апостолов-мучеников, меня так тяжело, грустно поразили, что я до сих пор еще не могу отдохнуть от этого мрачного впечатления. Как бы хорошо было, если бы выбить медаль в память этого гнусного события. С одной стороны – портреты этих великомучеников с надписью «Первые русские благовестители свободы», а на другой стороне медали – портрет неудобозабываемого Тормоза с надписью «Не первый русский коронованный палач»[24].

[21] Билинская М. Шевченко и музыка. Серия «Писатель и музыка». – К.: Музична Україна. – 1984. – С. 41.

[22] Тарас Шевченко. Автобиография. Дневник. Библиотека украинской классики «Дніпро». – К. : Изд-во художественной литературы «Дніпро». – 1988. – С. 147.

[23] Тарас Шевченко. Автобиография. Дневник. Библиотека украинской классики «Дніпро». – К. : Изд-во художественной литературы «Дніпро». – 1988. – С. 179.

[24] Тарас Шевченко. Автобиография. Дневник. Библиотека украинской

Однак не лише перипетії власного життя цікавлять Шевченка як громадянина. Ось як він осмислив соціо-політичну ситуацію в Російській імперії і місце митців у ній: «Царська Росія і митці: Пушкін, Лермонтов – дуелі. Полежаєв – замучили солдатчиною. Декабристи – на каторзі в Сибіру, 5-х – стратили. Чаадаєва оголосили божевільним. Герцен змушений був втікати за кордон. Бєлінського врятувала від каземату тільки смерть. На засланні опинилися Салтиков-Щедрін, на каторзі – Достоєвський…»

Із 47 років життя Шевченка, лише третина його життя пройшла на волі, тому не варто дивуватися, що тема волі, свободи є найактуальнішою і провідною в його творчості.

Тарас Григорович, як людина з народу чудово розумів невідповідність ідеї Христа і Євангельської звістки розкошам аристократів-кріпосників за рахунок жорстокого гноблення кріпаків в суспільстві Російської імперії. Шевченко у своїй повісті «Музикант» підіймає тему соціальної несправедливості і кріпацтва – його голос лунає як звинувачення сильним світу цього у приниженні собі подібних і зведення їх до ролі безправних членів суспільства. Це був «вирок» поета російському тодішньому суспільству і самодержавству.

Реакція царських сатрапів була миттєвою і жорстокою. Під час арешту Шевченка в 1847 р. жандарми були здивовані, що поет поспішав дорогою і був одягнений у фрак. Але поет пояснив, що поспішає на весілля до Миколи Костомарова, де мав бути старшим боярином, не знаючи, що Костомарова і інших членів таємного Кирило-Мефодіївського товариства вже було заарештовано. «Коли так, – сказав один з жандармів, – то де жених, туди треба і бояринові».

Як згадують сучасники Шевченка, арешт ніби зовні не приголомшив поета: під час слідства він був бадьорий, жартував, співав пісні. А коли якийсь жандармський офіцер висловив надію на те, що дасть Бог, усе буде гаразд і ще заспіває його муза, Тарас Григорович жартівливо відповів: «Ну який біс нас сюди б заніс, коли б не ця бісова муза».

Після арешту членів Кирило-Мефодіївського товариства, перебуваючи в неволі, Шевченко створює цикл поезій під загальною назвою «В казематі». Сум за волею, розпач щодо власного стану, гнів, обурення, печаль за рідною землею – ціла гама власних почуттів, однак не завадила поету побачити горе іншої людини. В травні 1847 р. Шевченко пише поезію своєму другу – Миколі Костомарову:

«… І я згадав своє село.
Кого я там коли покинув?
І батько й мати в домовині…
І жалем серце запеклось,
Що нікому мене згадати!
Дивлюсь: твоя, мій брате, мати
Чорніше чорної землі
Іде, з хреста неначе знята…
Молюся! Господи, молюсь!
Хвалить тебе не перестану!
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани!»

На долю Тараса Шевченка за його погляди і переконання, які широким потоком вилились у його поезії, прозі та епістолярії, випало чимало випробувань. Чудово сказав про життя і долю Шевченка Іван Франко: «Доля переслідувала його в житті, скільки лиш могла, та вона не зуміла перетворити золото його душі у ржу, ані його любові до людей у ненависть і погорду, а віри в Бога – у зневіру і песимізм».

Велику мудрість треба мати, щоб наприкінці свого життя, щедро овіяного в останні роки славою і визнанням, написати в жовтні 1860 р. в Санкт-Петербурзі такі рядки:

классики «Дніпро». – К. : Изд-во художественной литературы «Дніпро». – 1988. – С. 201.

Не нарікаю я на Бога,
Не нарікаю ні на кого.
Я сам себе, дурний, дурю,
Та ще й співаючи. Орю
Свій переліг – убогу ниву!
Та сію слово. Добрі жнива
Колись-то будуть. І дурю!
Себе таки, себе самого,
А більше, бачиться, нікого?
Орися ж ти, моя ниво,
Долом та горою!
Та засійся, чорна ниво,
Волею ясною!
Орися ж ти, розвернися,
Полем розстелися!
Та посійся добрим житом,
Долею полийся!
Розвернися ж на всі боки,
Ниво-десятино!
Та посійся не словами,
А розумом, ниво!
Вийдуть люде жито жати…
Веселії жнива!..
Розвернися ж, розстелися ж,
Убогая ниво!!!
Чи не дурю себе я знову
Своїм химерним добрим словом?
Дурю! Бо лучче одурить
Себе-таки, себе самого,
Ніж з ворогом по правді жить
І всує нарікать на Бога!

Бібліографія

1. Билинская М. Шевченко и музыка. Серия «Писатель и музика». – К.: Музична Україна. – 1984. – 129 С., илл., нот.

2. Зеров М. Твори в 2-х т. Т. 2.. Історико-літературні та літературознавчі праці. – К.: Дніпро. – 1990. – 601 С.

3. Жизнь и произведения Тараса Шевченка. Свод материалов для его биографии. С портретом. Составил М.К. Чалый. – К.: Типография К.Н. Милевского. – 1882. – С. 212–220.

4. Коломійченко М., Горленко В. У колі друзів. Нарис. – К.: Дніпро. – 1982. – 109 С.

5. Корній Л. Історія української музики. Частина третя. XIX ст.. – Підручник. – Київ – Нью-Йорк: Видавництво М.П. Коць. – 2001. – 480 С.

6. Королюк Н. Кобзарева пісня. Поезія Тараса Шевченка і музика. – К.: Фонд мистецтв «Юні таланти». – 1994. – 77 С.

7. Костенко А. Шевченко в мемуарах. Критичний нарис. – К.: Радянський письменник. – 1965. – 255 С.

8. Куликовська І.Б. (ст. наук. співробітник). Лекція «Т. Шевченко і театр». – К.: Державний музей театрального, музичного і кіномистецтва України. 2000. – 16 С.

9. Ляхова Ж.Т. За рядками листів Тараса Шевченка. – К.: Дніпро. – 1984. – 134 С.

10. Мистецтво України. Біографічний довідник. За ред.. А.В. Кудрицького. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана. – 1997. – С. 645–647.

11. Плавай, плавай, лебедонько. Народні пісні на слова Т. Шевченка. Видання третє, доповнене. – К.: Музична Україна. – 1989. – 160 С.

12. Тарас Шевченко. Автобиография. Дневник. Библиотека украинской классики «Дніпро». – К.: Издательство художественной литературы «Дніпро». – 1988. – 344 С.

13. Шевченко Т. Кобзар. Вступна ст. академіка М. Рильського. – К.: Державне видавництво художньої літератури «Київ». – 1961. – 608 С.

14. Т. Шевченко. Кобзар.: [Вибрані поетичні твори]. – К.: МАУП. – 2005. – 472 С.

15. Смілянська В.Л. Біографічна Шевченкіана (1861–1981). – К.: Академія Наук Української РСР, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка, Видавництво «Наукова думка». – 1984. – 224 С.

16. Шевченківський словник. Том. ІІ. – К.: Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка, Академія Наук Української РСР, Головна редакція Української радянської енциклопедії. – 1977. – 410 С.

17. Шевченко і світ. Літературно-критичні статті. Упор. Наливайко Д.С. – К.: Дніпро. – 1989. – 316 С.

18. Шевченко Т. Повести. Наймичка. Музыкант. Близнецы. Художник. Илл. В. Василенко. – К.: Веселка. – 1984. – 360 С.

19. Уварова В.М. Т.Г. Шевченко і Київ. Путівник-довідник. – К.: Київське обласне книжково-газентне видавництво. – 1962. – 84 С.

Ярослав ВЕРХОВИНЕЦЬ,
заслужений діяч мистецтв України.

ВІН ПОДАРУВАВ НАМ ВЕЛИКУ КНИГУ ІГОР З ПІСНЯМИ ДЛЯ ДІТЕЙ...

(До 135-річчя від дня народження Василя Верховинця)

Ця стаття підготовлена сином В. М. Верховинця – Ярославом Васильовичем як передмова до нового видання «Весняночки», яке готується (і обов'язково вийде у світ) колективом Українського Центру духовної культури.
На жаль, Ярослава Васильовича сьогодні вже немає серед нас. Публікації цієї статті і нове (доповнене) видання «Весняночки» буде найкращим пам'ятником – подякою йому за звитяжну працю на ниві духовного життя в Україні.
Музично-педагогічна громадськість України тепло вітала перше видання «Весняночки» — унікальної збірки ігор і пісень для дітей, яка побачила світ 1925 року.

Звертаючи увагу на практичну частину книжки, її рецензент професор Б. Яновський писав: «Тут автор пояснює зміст кожної пісні і спосіб, яким вона повинна виконуватися, тобто викладає, якими повинні бути самі ігри відповідно до поданої пісні, інакше кажучи, дає малюнок драматичної дії. Це надзвичайно цінно і цікаво, тому що маємо можливість широко використовувати пісні з метою виховання ритмічного чуття, привчати до ритміки рухів, що у свою чергу веде на шлях розвитку пластики.

Збірку пісень з такими поясненнями, безумовно, потрібно видати, як дуже корисний педагогічний посібник».[1]

Схвальну оцінку дав їй і відомий український музикознавець та фольклорист М. Грінченко у статті «Музична робота з дітьми»: «Найбільш цінною частиною книжки (крім величезного музичного матеріалу) треба вважати «Методичні пояснення до дитячих ігор з піснями», де ми маємо силу конкретних вказівок щодо кожної окремої пісні цієї книжки. Для молодого керівника дитячими групами це найбільш свіжий і найбільш повний матеріал, іншого зараз на ринкові нема»[2].

А ось як відгукнувся Максим Тадейович Рильський, коли йому стало відомо, що відділ морального та естетичного виховання науково-дослідного інституту педагогіки України рекомендував перевидати «Весняночку» втретє: «У 1927 році Державне видавництво України видало методичний посібник до дитячих ігор зі співами «Весняночка» відомого українського композитора, музикознавця і педагога В.М. Верховинця. Книжка ця відіграла надзвичайно

[1] Матеріали ЦДАЖР УРСР. Харків, фонд № 177, опис № 3, од. схову № 759.

2 Музична газета. – К., 1926, № 1. – С.3.

Василь Верховинець

велику роль у естетичному вихованні дітей. На жаль, тепер вона стала бібліографічною рідкістю[3].

Тому слід всіляко вітати ініціативу Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, який порушив питання про перевидання цієї книги»[4].

«Весняночка» займає особливе місце у творчості Василя Миколайовича Верховинця. Вона ніби та колиска, де зростали його ідеї та задуми у галузі педагогіки, композиції, хореографії та інсценованої пісні. «Весняночка» – перша книга ігор з піснями для дітей, видана в Україні у радянський час. Відігравши велику роль у справі виховання дітей у 20–30-ті роки, вона і зараз користується заслуженою пошаною.

Весняночка! Чи можна поетичніше назвати твір, де кожна сторінка, немов у сяйві весняного сонця, іскриться життєрадісним дитячим дзвінкоголоссям, де кожна гра – то викінчена за формою і глибока за змістом мініатюра, зігріта безмірною любов'ю до дітей, пройнята великою турботою про їхнє виховання та майбутній життєвий шлях.

Гортаються сторінки книги, і перед читачами виникають одна по одній усі пори року, оспівані у піснях, звеличені у іграх та забавах.

Побачення з природою бажане для кожного, а, тим паче, для дитини, і зустріч з нею в пісні чи грі завжди хвилює, дарує радість, приносить щось нове. Природа нескінченна у своїй красі. Нею можна вічно милуватися, у неї є чого повчитися, вона здатна навівати найкращі думи, вчинки й почуття. Ось чому для Василя Миколайовича Верховинця так важливо було взяти собі за спільників Весну, Літо, Осінь, Зиму, аби вкупі з ними, як вірними порадниками і побратимами, сіяти у довірливім дитячім серці зерна правди і добра.

Працюючи над «Весняночкою», автор поставив перед собою і перед вітчизняною педагогікою конкретні завдання, суть яких полягає у вихованні «фізично здорового, етично стійкого та інтелектуально розвинутого майбутнього члена суспільства».[5] Отже, кінцеву мету виховного процесу В. Верховинець вбачав у тому, щоб у об'єкта педагогічного впливу сформувалися риси характеру та навички, властиві людині нашого сьогодення та часів прийдешніх.

Одним із могутніх засобів досягнення бажаного результату у вихованні та забезпеченні гармонійного розвитку особи автор «Весняночки» вважав рухливі музичні ігри. Виступаючи на Третьому з'їзді працівників дошкільних закладів Полтавщини у 1921 р., він говорив: «Гра є наймиліша хвилина, котрої потрібно дитині для всебічного виховання

3 Мається на увазі друге видання (Я.В.).

4 Із листа М.Т. Рильського до міністра освіти УРСР від 3 квітня 1964 р. – К. (Я.В.).

5 Верховинець В. Весняночка. – Харків, 1925. – С.3

її молоденького тіла, розуму та її індивідуальних здібностей»[6].

Ця думка домінує у наступних працях Верховинця, де він доводить, що «завдяки іграм можна виховати у дитині всі ті якості, котрі ми шануємо у людей і котрі нам хотілося б прищепити малечі різними оповіданнями, бесідами та навчанням»[7].

Так, постійно підкреслюючи виняткове значення гри у виховному процесі й обумовлюючи її органічне поєднання з іншими формами впливу на розвиток підростаючого покоління, Василь Миколайович Верховинець проголошує своє педагогічне кредо, стверджене усією його науковою практичною діяльністю.

Бажання скласти збірку дитячих ігор та пісень виникло у Верховинця ще тоді, коли він почав учителювати в народних школах Галичини. Молодого класовода постійно хвилювало те, що багатющий матеріал, створений народом, народжений дитячою фантазією, часом забувається й безслідно гине, ніким не записаний і не упорядкований. Приступаючи до здійснення свого задуму, автор спочатку уявляв «Весняночку» звичайною збіркою дитячих ігор та пісень, але згодом, бажаючи ознайомити вихователів з методикою своєї педагогічної роботи і, водночас, поглибити значимість посібника, вирішив ввести до нього теоретичний розділ.

Дві лекції, прочитані дошкільним працівникам Полтавщини – одна на Третьому з'їзді (1921 р.), а друга – на конференції (1922 р.), лягли в основу теоретичного розділу першого видання «Весняночки». У другому виданні цей розділ значно збагатився: автор включив до нього ще вісім нових параграфів.

Цікаві відомості про створення «Весняночки» можна знайти у передмові автора до її першого видання[8]: «Складання цього підручника почато 1912 р. у Києві на короткострокових дошкільних курсах у Фребелівському інституті. Головним матеріалом були ігри українські, народні, зібрані іншими етнографами і композиторами. Матеріал цей поширювався іграми інсценованими.[9] Інсценовано було багато поезій українських поетів, а також запозичені деякі теми із збірників чужих мов і пристосовано їх для курсантів та дітей дошкільних установ.

Велику послугу зробила мені збірка віршів і пісень, старанно підібраних і зложених у книжечці «Дзелень-бом» В. Чередниченкової.

Для цього всього матеріалу підібрані одноголосні народні мелодії або вільні музичні мотиви, навіяні духом народних пісень.[10]

Як бачимо, репертуар «Весняночки» автор побудував на основі фольклорного матеріалу, власних творів та кращих зразків заново переосмисленої тогочасної музично-ігрової літератури.

Гортаючи сторінки «Весняночки, легко помітити, що до неї увійшли ігри, здатні посісти важливе місце в процесі дитячого виховання. Кожна гра несе в собі глибоке смислове навантаження і має конкретно визначену мету. Шлях до мети лежить через виконання завдань, поставлених перед дитиною у грі. Ці завдання відзначаються винятковою різноманітністю. Вони поступово ускладнюються, але, періодично повторюючись в іншому викладенні та в іншій ігровій ситуації, їх добре опановують діти. Таким чином досягається

---

[6] Верховинець В. Весняночка. – Харків, 1925. – С.3

[7] Верховинець В. Весняночка. – Харків, 1927. – С.3

[8] Тут і далі наводимо декілька цитат з передмови, оскільки ця праця більше не друкувалася, а перше видання «Весняночки» можна тепер знайти лише у фондах НБУВ ім. Вернадського.

[9] Йдеться про ігри, інсценовані автором.

[10] *Верховинець В.* Весняночка. – Харків, 1925. – С. 5.

необхідна послідовність у посиленні впливу на розвиток розумових і фізичних здібностей дитини. Немає сумніву, що дошкільнята і молодші школярі залюбки водитимуть ті ігри, а вихователі й батьки – усі, хто матиме «Весняночку», не раз згадають теплим словом її автора.

Переважна більшість ігор «Весняночки» – це невеличкі казки та напівказки, де дійсність тісно переплітається з вигадкою. В іграх реалістично-побутового плану, хороводах і танцювальних композиціях також існує певний елемент умовності, який відкриває простір для вільних домислювань. Підбираючи так ігровий матеріал, автор зважав на дитячу схильність до вигадок і фантазій.

Дитина дошкільного віку повсякчас оточує себе уявними образами, фантастичними подіями, живе думками у світі мрій. Незвичність навколишньої обстановки завжди приваблює малечу, і Верховинець прямує їй назустріч: він пропонує дитині гру-казку, запрошує взяти у ній участь, і коли дитина у такий спосіб потрапляє у близький і привабливий для неї світ, автор починає вести з нею серйозну розмову. Зачарована незвичайною ігровою атмосферою, дитина здатна зрозуміти найскладніші завдання, готова сприйняти найвагоміші авторські думки, оскільки вони подаються зрозумілою для неї мовою гри.

Такий діалог – автор – вихованець є чи не найкращим проявом педагогічного контакту між співрозмовниками, коли старший у цікавій і дохідливій формі передає якусь важливу істину молодшому. У цій бесіді абсолютно відчутний елемент прямолінійного тиску на дитячу психіку і водночас немає місця пасивному споглядану з боку вихованця. Під впливом ігрової обстановки дитина мимоволі перевтілюється у певний образ. Активно взаємодіючи з товаришами, вона підкоряється ігровим вимогам, починає мислити думками, закладеними у грі, виявляє риси характеру, властиві тій чи іншій дійовій особі.

Велика група ігор «Весняночки» призначена для фізичного розвитку дитини, для гартування її організму гімнастичними вправами, зумовленими самим змістом гри або способом її проведення.

Торкаючись проблеми фізичного виховання, В. Верховинець писав: «Дітям потрібна гімнастика, але така, яка не розстроювала б їх нервів, а заспокоювала, приносила все нові враження і непомітно, без відома дітей, розвивала б у них не тільки силу фізичну, але єднала б у собі виховання тіла й розуму»[11]

Ці думки, висловлені ще на зорі становлення вітчизняної педагогічної науки, не втратили актуальності і в наш час.

Саме такі ігри і пропонує «Весняночка». Уже в першій її грі «Диби-диби» діти – збирачі грибів – виконують гімнастичні вправи (нахилення корпусу з угинанням ніг у колінах та випростання), керуючись певними словами й ритмом пісні. Те саме спостерігаємо в іграх «Заїнька», «Весна іде», «Ой у полі жито», «Ми дзвіночки», «Вийшли в поле косарі» та ін.

У чому ж автор вбачає позитивний вплив ігор на організм дитини? Посилаючись на гру «Ой до нори, мишко», він пояснює: «Тут одна дитина ловить, друга тікає… всі діти раді та веселі, всі сміються, хвилюються, турбуються і пильно слідкують за штуками котика. Котик бігає, нахиляється, то присідає, тіло його приймає різні комічні пози, а розум придумує всякі способи, як би скоріше впіймати мишку.

У цій грі є також гімнастика не тільки для котика й мишки, але й для всіх дітей, які беруть участь у грі. Тут розвивається не лише тіло, котре непомітно, без принуки приймає всякі гімнастичні пози, розвивається ще й орієнтація, спритність, розум постійно насторожі, і гра така не набридає дітям

[11] *Верховинець В.* Весняночка. – Харків, 1927. – С. 3.

та не піддає думки, а чи скоро кінець грі буде».[12]

Значне місце у «Весняночці» займають ігри на тему праці, в яких діти під пісню виконують ритмічні рухи, властиві тому чи іншому трудовому процесу. У своїх іграх «Весняночка» пропонує дитячій увазі широкий вибір різноманітних «робіт», від простих, призначених для однієї особи («Ладки-ладусі»), до складних гуртових («Дінь-дінь», «Вийшли в поле косарі», «Два півники»).

Тут можна зустрітися з повсякденною працею («Сорока-ворона», «Ой рано-раненько») і в той же час з працею спеціалізованою («Куй, куй, ковалі», «Шевчик, «Бондар»). «Весняночка» має і такі ігри, де «караються» ліниві («Сорока-ворона», «Горобейко і сестричка») і звеличуються чесні трудівники чи то у місті, чи то на сільських ланах («Галя маленька», «Дінь-дінь») та ін. У такий спосіб В. Верховинець дає зрозуміти дітям, що труд – це справа честі кожного, і всяку працю, якою б вона не була, треба поважати.

Як бачимо, автор «Весняночки» надавав дуже великого виховного значення іграм на тему праці, а тому, готуючи «Весняночку» до третього видання, збирався значно поповнити цю групу ігор за рахунок нових, створених ним у середині 30-х років. На жаль, свій намір він не встиг здійснити, проте в його рукописах пощастило розшукати опис п'ятнадцяти цікавих ігор, які, можливо, теж колись побачать світ. У поясненнях до цих ігор автор, зокрема, зауважував: «Ігри та пісні на теми виробничого процесу доцільно проводити та вивчати в садку або в школі тоді, коли діти побувають на екскурсії у шевця, бондаря чи коваля або в якій-небудь іншій трудовій майстерні, де вони можуть ближче ознайомитися не тільки з їх працею, а й побачити інструменти, якими працює той чи інший майстер. Таким чином діти на власні очі переконуються у доцільності певного виробничого процесу, будуть цінувати ремесло і поважати тих людей, що тому ремеслу віддають свої сили і здоров'я.

Вивчаючи після такої екскурсії пісні, діти будуть не тільки охочіше їх співати, але й співаючи, будуть у відповідних місцях наслідувати рухи того чи іншого майстра»[13]. Отже, нехай діти, граючись, «працюють» або якусь посильну для них роботу перетворюють на захоплюючу гру. І не біда, коли під час гри не буде інструментів чи «станка». В своїй уяві дитина придумає для тієї гри всі необхідні атрибути праці і під впливом ігрової обстановки відчуватиме себе справжнім робітником, здатним у майбутньому принести велику користь рідній Батьківщині.

До групи ігор на тему праці приєднуються за своєю значимістю патріотичні ігри та пісні. Частина з них має чітко окреслений військовий характер («Старий батько», «Гей, Сірко», «Гей, військо йде»). В інших патріотичних іграх та весняних хороводах («А вже весна», «Ой ходить Іванко») ідея захисту країни та визвольної боротьби подається в умовно алегоричному плані.

Характерною рисою «Весняночки» є надзвичайна багатосторонність її педагогічного та естетичного впливу на вихованців. Тут дитина відчуває на собі благотворну дію музики й слова, танцю і ритмічних рухів, вона в захопленні від яскравих проявів прекрасного у природі і у повсякденному житті.

Особливу привабливість всім іграм надають пісні, зібрані в народі або створені видатними музичними діячами України. На сторінках «Весняночки», окрім пісенного доробку автора, можна зустріти чимало творів М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка,

[12] *Верховинець В.* Весняночка. – Харків, 1927. – С. 3.

[13] З рукописних матеріалів В.Верховинця.

П. Козицького, П. Демуцького, а також фольклорні записи К. Квітки, С. Титаренка, А. Конощенка, С. Дрімцова.

Своєю привабливістю пісні «Весняночки» завдячують поезіям Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Олеся, М. Вороного, Д. Загула, Г. Чупринки, М. Хвильового, П. Капельгородського, П. Тичини та інших українських поетів, чиє образне слово надихало композиторів на створення високохудожньої літератури для дітей.

Пісні є невід'ємною складовою частиною кожної гри «Весняночки», хоч використовуються вони по-різному.

Ряд пісень супроводжує гру від початку до кінця. До цієї групи можна віднести всі весняні хороводи, а також ті з них, де кожен куплет інсценується відповідними рухами, підказаними змістом віршованого тексту. Часто вони виконуються тільки перед грою або використовуються як заклик до початку певних дій. У деяких іграх пісня поєднується з розмовним текстом. Нерідко вона супроводжується танцювальними рухами або створює основу для складання хореографічних композицій.

Велика кількість пісень без ігор вміщена наприкінці кожного з чотирьох розділів збірки. Це пісні на різні теми, а також весняні, літні, осінні, зимові та патріотичні. Вони виконуються самостійно або під час проведення ігор відповідного розділу. Їх можна використовувати і як благодатний матеріал для складання нових ігор за методом і в стилі автора «Весняночки».

Більшість пісень, що увійшли до збірки, належать В. Верховинцю. За своєю мелодикою і гармонічною основою вони гранично наближаються до народних, бо увібрали в себе усі найкращі, найхарактерніші риси, властиві українському народному мелосу.

Щедра піснярська муза Верховинця подарувала дітям низку чудових творів – їхніх вірних друзів і супутників від колиски до юнацьких років. Пройняті глибоким оптимізмом, вони пробуджують у свідомості дітей потяг до прекрасного в музиці і в поезії.

Для ігор «Весняночки» В. Верховинець написав чимало невеликих пісеньок, а точніше поспівок, у яких відчуваються інтонації дитячої розмовної мови («Равлику-павлику», «Печу, печу

хлібчик», «Летів горобейко», «Труби, Грицю, в рукавицю», «Зробимо коло», «Не сварітеся» і багато ін.).

Побудовані з урахуванням ладотональних особливостей народної пісні, вони в той же час нагадують маленькі мелодії-говірки, які так часто люблять складати самі діти, коли звертаються один до одного або, жартуючи, передражнюють товаришів. Такі поспівки дітям дуже подобаються. Наспівуючи їх під час гри чи при якійсь іншій нагоді, вони тим самим готують себе до сприймання більш розгорнутих пісенних форм.

Усім пісням, що складають музичне мереживо «Весняночки», властива мелодійність і чітка ритмічна основа. Вони дуже зручні для виконання, тому діти їх легко запам'ятовують. На цих творах Верховинець вчить дітей співати соло («А вже весна», «Розлилися води»). Він обережно веде їх важким шляхом долання музичних труднощів, пропонуючи спочатку легенькі пісеньки («Диби-диби», «Сонечко»), а потім складні («Ми дзвіночки», «Щебетала пташечка» та ін.).

Разом з іграми та піснями до «Весняночки» увійшли й танцювальні рухи. Ще у своїй «Теорії українського народного танцю» В. Верховинець писав: «Пісня й танець – це рідні брат і сестра. Як у пісні виливаються жарти, радощі й страждання народні, так і в танці та в іграх народ проявляє свої почуття»[14]. І щоб «дати змогу кожному громадянину не тільки милуватися своїм танцем, але і самому брати участь у танцях і водити їх до самої старості»[15], він потурбувався, аби вивчення народних танців починалося з самого дитинства. Так, на сторінках «Весняночки» можна зустріти багато весняних хороводів («Шум», «Кривий танок», Дружба»), чимало українських народних танців, цілком доступних дітям («Перепілка», «Плету лісочку», «Зозулька»), і авторські обробки народно-танцювальних мотивів для виконання на естраді («При долині мак»).

Поряд з цим автор вносив танцювальні рухи до багатьох ігор, коли цього вимагав їхній зміст або дозволяв характер пісні.

У перших двох виданнях «Весняночки» не було опису танцювальних рухів, тому, у разі потреби, автор завжди посилався на свою «Теорію українського народного танцю», де поряд з рухами для дорослих описувались і рухи для дітей. Проте не кожен педагог мав під рукою необхідний танцювальний матеріал. Зважаючи на це, ми вирішили включити до третього видання «Весняночки» (як і до всіх наступних видань) «Хореографічний додаток», куди увійшли більшість танцювальних рухів та їх комбінацій з «Теорії українського народного танцю», призначених для дитячого виховання.

Методична частина «Хореографічного додатку» розроблена і складена за оригінальними матеріалами «Теорії українського народного танцю». Опис багатьох танцювальних рухів ілюстровано відповідними малюнками і схемами.

З введенням «Хореографічного додатку» до «Весняночки» педагоги зможуть користуватись авторським першоджерелом, коли навчатимуть вихованців танцювальних рухів або проводитимуть чи створюватимуть інсценовані ігри-пісні, що містять елементи хореографії.

Ось так «Весняночка» своїми іграми, піснями і таночками виводить дітей на лоно природи, аби малята побачили й відчули, яка вона прекрасна на весні і влітку, восени і взимку. Навчившись любити природу, відчувати її красу, діти від простого споглядання перейдуть до активних дій.

[14] Верховинець В. Теорія українського народного танцю. – К., 1990. – С.121.

[15] Там же, – С.122.

Вони не завдадуть шкоди деревам після того, як у хвилі гри відчують себе «березонькою», «дубочком» або «ялиною», і застерігатимуть від цього інших; не будуть кидати каміння у пташину зграйку, коли довідаються, яку користь приносять птахи, як їм гірко від зимових холодів, а годуватимуть їх у лиху годину, ще й залучатимуть до цього своїх товаришів.

Вихованні у дусі поваги до природи, такі діти у майбутньому, безумовно, стануть її щирими друзями і захисниками, переконаними в тому, що людина має жити в повній злагоді з природою і повсякчас оберігати її від усяких екологічних негараздів.

Надзвичайно цінним у «Весняночці» є її перший розділ, де знайшли своє місце педагогічні роздуми професора В. Верховинця, людини, за плечима якої був багатий досвід роботи з дітьми та їхніми майбутніми вихователями – студентами вищих навчальних закладів. Від тих часів наша педагогічна наука у своєму розвитку збагатилася новими визначними здобутками, проте працівники дитячих установ із цікавістю ознайомляться з поглядами Верховинця на проблеми виховання дітей і не без користі для себе керуватимуться його методичними порадами, перевіреними і ствердженими самим життям.

Певна річ, що одна лише «Весняночка» не вирішить усі питання, пов'язані з вихованням підростаючого покоління, але вона, безперечно, є вельми вагомим чинником у контексті глобального педагогічного процесу, оскільки володіє дуже цінною властивістю – навчати і виховувати розважаючи, робити серйозне і корисне захоплюючим та цікавим. Вона, як та Берегиня, ніжно пригортає усіх дітей України до свого материнського серця, щоб дати їм наснагу від отчої землі, щоб уже змалечку майбутні громадяни нашої держави могли стверджуватись у своїй національній самосвідомості та у безмежній любові до неньки-України.

Її автор – В.М. Верховинець є одним із основоположників створення музично-ігрового репертуару. Разом із своїми сучасниками – відомими музично-громадськими діячами України – він заклав міцний фундамент, на якому виросла нинішня музична література для дітей. «Весняночка» стала добре відомою не тільки в Україні, а й далеко за її межами: уже в 1927 році вона була рекомендована до експонування на Міжнародній музичній виставці у Франкфурті на Майні (Німеччина)[16].

1941 року у м. Кракові (Польща) побачила світ книжка «Українське дошкілля»[17], до якої увійшла велика кількість ігор та пісень з «Весняночки» В. Верховинця.

1989 року у Вінніпегу (Канада) заходами музично-громадського діяча Мирона Шатульського (канадця українського походження) був видрукуваний скорочений варіант «Весняночки». У примірнику, надісланому автору цих рядків, є такий дарчий напис:

«Вельмишановному
Ярославу Васильовичу!
Завдяки величезній творчій роботі вашого батька наші українські діти в Канаді зможуть з більшим захопленням та зацікавленістю вивчати українську мову, пісню й танки.
З пошаною, Мирон Шатульський.
Вінніпег, Канада 18.IV.89 р.».

Як бачимо, «Весняночка» перелетіла океани і стала надбанням української діаспори.

(Проодовження в наступних номерах «Науки і суспільства»)

16 Матеріали ЦДАЖР України. Харків, фонд № 166, опис 6, од. схову 1987 р.

17 Перевидана 1991 р. Київським видавництвом «Музична Україна».

СОЦІАЛІСТ-РЕВОЛЮЦІОНЕР НА ЧОЛІ УРЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Вольт ДУБОВ,
публіцист, дослідник історії виконавчої влади України

Виповнюється 130 років від дня народження одного з активних діячів Української революції 1917–1921 років Всеволода Олександровича Голубовича.

В Україні неодноразово траплялися скрутні часи, коли під загрозою було існування її державності через внутрішні і зовнішньополітичні фактори. Історія, на превеликий жаль, повторюється – те, що сталося на сучасному етапі розвитку, вже трапилось і на початку минулого століття.

У результаті Жовтневої революції 1917 року та повалення Тимчасового уряду до влади в Росії прийшли більшовики на чолі з лідером РСДРП (б) В.І. Леніним. Це викликало опір внутрішньої контрреволюції, яка намагалася за підтримки міжнародних імперіалістичних сил реставрувати старі порядки.

В Україні національний визвольний рух розгортався під керівництвом Української Центральної Ради (УЦР), очолюваної М.С. Грушевським. Вона не визнала Раду Народних Комісарів РСФРР і проголосила Українську Народну Республіку (УНР). Виникнення ще одного центру влади – радянського – у Харкові, підтриманого Раднаркомом, також вплинуло на подальший розвиток державотворення в Україні. Всі ці події переросли у відкритий збройний конфлікт, стали початком жорстокої і кривавої громадянської війни.

Шлях у політику

Всеволод Голубович народився у лютому 1885 р. в с. Молдавка Балтського повіту Подільської губернії (Кіровоградщина) в родині священика. Закінчив духовну семінарію, але не успадкував батьківську професію. Учився в Київському політехнічному інституті, здобувши 1915 року спеціальність інженера-залізничника. Працював за фахом на залізничній станції Купянськ, згодом під час світової війни у залізничному відомстві Румунського фронту. Його політична діяльність почалася ще в 1903 р., коли вступив до Української революційної партії (РУП), притягався до адміністративної відповідальності за участь у революційних подіях 1905 р., у 1912 р., будучи студентом, пов'язав свою долю з Українською партією соціалістів-революціонерів (УПСР), яка офіційно була утворена у квітні 1917 року. До її складу в основному входили представники інтелігенції і селянства. То була найвпливовіша партія соціалістичного

Всеволод Голубович

спрямування з чисельністю 75 тис. осіб (жовтень 1917). Її програма передбачала перебудову сучасного капіталістичного ладу на лад соціалістичний, націоналізацію життєво важливих галузей господарства і соціалізацію землі, національно-територіальну автономію України.

Голубович стає активним партійним функціонером, його авторитет швидко зростає. Він організовує партійний осередок на Одеському залізничному вузлі, очолює Одеський комітет партії. Від громади міста надіслав петицію Тимчасовому уряду Росії з вимогою надання Україні територіальної автономії. Його обирають гласним Одеської міської думи, членом Всеросійських та Українських Установчих зборів. У червні 1917 р. на з'їзді УПСР Голубович був серед організаторів дискусії з питань теорії і практики партії, його вводять до складу ЦК, кооптують до УЦР і обирають членом Малої ради. У коаліційному уряді – Генеральному секретаріаті, очолюваному Вінниченком, призначався на посаду генерального секретаря шляхів, а також – торгівлі і промисловості (06.11.1917).

На чолі уряду

Четвертим Універсалом УЦР від 09.01.1918 р., юридично закріплено державну незалежность України, а Генеральний секретаріат реорганізовано у Раду народних міністрів. Суперечності у Центральній Раді між провідними партіями УСДРП та УПСР привели 18.01.1918 р. до відставки уряду В. Винниченка. В умовах загострення суспільно-політичної кризи формується новий уряд на чолі з Голубовичем. Із десяти міністрів вісім були есерами. Призначення його стало визнанням попередніх заслуг, але поставило у дуже важке становище через наступ червоних військ. Уряд та УЦР змушені були залишити Київ і переїхати до Житомира і далі до м. Сарни (Волинь).

Незважаючи на це, Рада Народних Міністрів спрямовувала зусилля на стабілізацію ситуації. До активу уряду слід

Будинок колишнього генерал-губернатора на Липках (Київ, вул. Інститутська), у якому на початку 1918 р. жив голова Ради народних міністрів УНР Всеволод Голубович

віднести низку заходів, якими юридично впорядковувалась українська державність. Серед них заміна російського герба на український тризуб (існував за часів Володимира Великого в Київській Русі), прийняття рішень про українську валюту (грошовою одиницею встановлено гривню, поділену на 100 шагів), про українізацію та громадянство УНР. У квітні 1918 р. був прийнятий закон «Про недоторканість особи членів Центральної Ради», за яким вони не підлягали «відповідальності за голосування, висловлені думки і взагалі за діяльність, пов'язану з виконанням обов'язків її членів, як в самому парламенті, так і поза ним». Ще один пам'ятний захід – це введення на території України григоріанського календаря замість юліанського. За новим літочисленням, після 16 лютого одразу ж настало 1 березня 1918 року. Уперше цей календар введено Папою Римським Григорієм XIII у 1582 р. в католицьких країнах.

Уряд і окупація

УНР, неспроможна самостійно відстояти своє існування в боротьбі з більшовиками, звернулася по іноземну допомогу. Під час переговорів між Радянською Росією та державами Троїстого союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина) про Брестський мир паралельно підписується 27.01.1918 р. окрема Брест–Литовська угода УЦР з представниками останніх. Голубович, який на переговорах очолював делегацію Центральної Ради, пояснював пізніше, що було намагання заключити з ними мир, щоб, за можливості, уникнути неминучої окупації України німцями та австріяками і забезпечити незалежність її від Росії. Проте, визнавши УНР незалежною державою, держави Троїстого союзу мали на меті свою користь. Добре озброєна, дисциплінована 500-тисячна окупаційна німецько-австрійська армія витіснила більшовиків, які на той час займали майже всю Україну, і 1 березня вступила до Києва, а сьомого числа до міста повернувся уряд на чолі з Голубовичем. Наприкінці квітня була окупована майже вся Україна.

Враховуючи негативне ставлення населення до окупантів, було намагання влади якось послабити наслідки від їх присутності. У відозві до громадян Рада

Українська делегація у Брест-Литовську, зліва направо: Микола Любинський, Всеволод Голубович, Микола Левицький, Люссенті, Михайло Полозов та Олександр Севрюк

Народних Міністрів повідомляла, що прийняла військову допомогу від нині дружніх держав і закликала це підтримати. Запевняла, що «вони будуть допомагати проти збройного нападу уряду народних комісарів». Рада Народних Міністрів затягувала вирішення деяких питань та підписання нових кабальних угод, які нав'язували німці, пропонувала прийняти земельний закон, який передбачав соціалізіцію землі, що німців не влаштовувало, протестувала у зв'язку зі свавіллям їх на селі. Проте її діяльність цілком була обмежена окупаційним режимом, вона втрачала самостійність дій і контроль за грабіжницьким вивезенням окупантами продовольчих і сировинних ресурсів з України, не мала підтримки з боку населення.

Голубович був одним з наймолодших за віком (33 роки) серед керівників українських урядів в їх історії. Якщо він мав певний досвід партійної і політичної роботи, то у питаннях державного управління такого досвіду, мабуть, йому бракувало, на відміну від керівника попереднього уряду Винниченка, харизматичного лідера, який умів прогнозувати події і зазирнути в майбутнє. Не надала популярності уряду і так звана справа українського фінансиста А. Доброго, коли на початку квітня 1918 р. його було в Києві таємно арештовано і вивезено у невідомому напрямку.

Історія свідчить, та і зараз ми це відчуваємо, що в періоди воєн, революцій або смути, завжди активізуються ділки, які намагаються збагачуватися за рахунок держави та народу. Ім'я того банкіра було відоме, коли у 1916 р. під час першої світової війни за наказом командувача Південно-Західного фронту генерала О. Брусилова він у числі групи українських промисловців був заарештований за співпрацю з Німеччиною і спекулятивні фінансові операції. Але за втручання підкупленого Распутіна та цариці злочинцям вдалося не тільки уникнути петлі, а і вийти на свободу. В УНР Добрий продовжував антидержавну діяльність на користь Німеччини, підриваючи економіку України.

Спонтанні і непродумані дії молодих патріотично настроєних урядовців, які чи не змогли передбачити негативні наслідки своїх дій, або можна припустити, що свідомо пішли на такий крок

Карта Української Народної Республіки (лютий, 1918)
– кордони УНР за Брест-Литовським договором

з метою усунення злочинця від політичної діяльності, привели до загострення конфлікту між УЦР і німецьким командуванням. На думку Вінниченка: «От це й послужило для німецьких генералів приводом покінчити з Центральною Радою». Окупанти, переконавшись у неспроможності УЦР і уряду забезпечити виконання продовольчих поставок і придушити зростаючий революційний рух, розігнали їх та встановили авторитарний буржуазний режим гетьмана П. Скоропадського (29.04.1918).

Трагічний епілог

На тлі громадянської війни, масових убивств, єврейських погромів того часу в Києві з боку гайдамаків, каральних акцій гетьманської варти і самих окупантів на селі випадок з банкіром виглядав як дитяча витівка. Проте німецька воячччина, щоб якось виправдати свої дії щодо скоєного державного перевороту та скомпрометувати уряд Голубовича, у червні 1918 р. організувала гучний судовий процес, на якому колишнього голову уряду із свідка перетворили на обвинувачуваного і засудили на два роки ув'язнення.

Відбував строк у Лук'янівській тюрмі і був звільнений у грудні 1918 р. після революції в Німеччині та падіння гетьманського правління. Влада в Україні перейшла до Директорії УНР, де провідна роль належала українським соціал-демократам (есдеки), а есери перейшли в опозицію. Він знову займається партійною роботою. На початку лютого 1919 р. разом з Грушевським та іншими діячами УПСР, перебуваючи у Кам'янці-Подільському, створили опозиційний «Комітет охорони республіки», який проіснував недовго і був заборонений Директорією. Він бере участь у редагуванні партійного друкованого органу, виконує різні доручення ЦК, перебуваючи у Східній Галичині, у містах Рівному, Києві, Вінниці.

Ювілейна монета «Всеволод Голубович» (2005)

У червні 1920 р. повернувся до Кам'янця-Подільського, куди згодом вступили червоні війська. Він не тікав, залишився тут, відійшов від політики, зайнявся створенням технічного фікультету місцевого університету. Втім, у серпні був заарештований і звинувачений в організації Центрального повстанського комітету, у постачанні петлюрівської армії, а також в тому, що він брав беспосередню участь у складі уряду УНР. Надзвичайний трибунал, який розслідував «справу ЦК УПСР», засудив його до 5 років таборів. Звільнений по амністії наприцінці 1921 р., працював інженером-будівельником, згодом завідуючим відділу в Українській раді народного господарства.

У Радянському Союзі в 1930-х роках значно посилились сталінські репресії, жертвами яких стали також практично всі учасники Української революції 1917–1921 років, хто не емігрував за кордон і залишився або повернувся в СРСР. Голубович в березні 1931 р. знову був заарештований і позбавлений волі за справою «Українського національного центру», який нібито ставив за мету ліквідацію радянської влади. Загинув 16.05.1939 р. в Ярославській тюрмі. У незалежній Україні в 2005 р. на згадку про нього була випущена ювілейна монета «Всеволод Голубович».

ЙОГО СЛОВА РЯТУЮТЬ ДУШУ

Валентина ВЕЛИЧКО,
бібліотекар Черкаської
ОУНБ ім. Т. Шевченка

Літературне обдарування Григорія Павловича Білоуса щедре й багатогранне. Він – талановитий митець: поет, прозаїк, журналіст. А ще – цікавий співрозмовник, уважний слухач, людина високоморальна, добра, безкорислива, винятково незаздрісна. Про таких людей, яким був Григорій Павлович, кажуть – особистість.

… Його творчість – це філософія вогню,
напруга випробувань, що гартує дух…
Білоусове слово то заримовується віршем,
то вражає поетичною прозою, то веселить гумором…
Л. Білик
Білик, Л. Його слова рятують душу / Леся Білик //
Літ. Україна. – 2009. – 12 листоп. – С. 2.

Народився 22 листопада 1939 року в селі Курмани Недригайлівського району Сумської області в багатодітній селянській родині. Сам письменник колись згадає, що йому «пощастило народитися і в такому селі, і в такій родині, де … мав можливість прилучитися до краси народних звичаїв і людських стосунків, до мудрих старечих розмов і незабутніх дотепів сільських балагурів, до розкішної довколишньої природи…».

Залюблення у слово, завороження ним почалося з душевної маминої пісні, а згодом – з віршів рідного дядечка – Дмитра Григоровича Білоуса, який читав поезії вечорами при світлі гасової лампи, а в уяві малого Гриця образи віршів доповнювалися плетивом світлотіней на білих стінах селянської хати. Хлопчина ще тоді дотямив, що в словах є підтекст. Чимало з тих віршів запам'яталося і допомогло навчитися читати, отож до школи він прийшов уже «начитаним», знаючим і поезію Великого Кобзаря, бо шевченківська книжечка була в його родині своєрідною Біблією.

З дитинства малому Грицеві випала нагода подорожувати. Частенько прямував із Сумщини на Київщину відвідати дядька Дмитра. У Києві вони разом відвідували Остапа Вишню, зустрічалися з Андрієм Головком, вели невимушену розмову про життя, літературу… Григорій пишався, що йому пощастило особисто познайомитися з такими цікавими і творчими людьми.

Література припала до душі Білоуса ще з дитинства. Дідусева бібліотека вабила його творами світової літератури: романтика і пригоди були для нього чимось незвичайним, фантастичним. Він хотів бути сміливим та відважним, впевненим у собі і наполегливим, як улюблені герої творів. Ще одним із захопливих занять Григорія Білоуса було прослуховування радіопередач, особливо цікавився він радіовиставами, що інколи транслювалися. За допомогою радіо він відкрив для себе глибоко поетичне й патріотичне Довженкове слово, поезію і прозу багатьох митців.

У шкільні роки Г. Білоус був відмінником, та, як він пригадував, не щастило на наставників, бо вони прагнули «втиснути» хлопця в рамки шкільної програми, приборкуючи його природний дар відрізняти «справжню літературу від графоманства».

Після сьомого класу юнак перестав відвідувати сільську школу і ходив за сім кілометрів до райцентру. Але тут колишнього відмінника карали двійками за вільнолюбство. І замість того, щоб їхати до школи, він завертав до лісу,

вмощувався під улюбленим дубом і пристрасно читав «серйозні книжки», яких бракувало шкільній програмі. Та все ж випускні екзамени склав добре.

По закінченню школи, мріючи про незвідані мандри, романтично настроєний юнак вирішив стати геологом. В 1957 році він вступив до Київського геологорозвідувального технікуму, охоче засвоював ази цікавої науки, і раптом… узяв аж на рік академвідпустку, нікому не пояснивши свого вчинку. А насправді він відчув: якщо «з головою не порине углиб філософської і літературної мудрості», просто не зможе жити. Весь той рік він читав, відкриваючи для себе «духовні материки» і насолоджувався читанням. Саме тоді зрозумів ще глибше, що потрібно набувати професію, працювати, дбати про майбутню сім'ю. Він наполегливо вчився, отримав диплом техніка геологорозвідувальних робіт, потім працював у геологічній експедиції в чарівному Закарпатті, про яке завжди згадував з теплотою та щемом у серці. Геологія вабила розмаїттям мандрівного життя. Фаховий шлях був від бурового майстра до інженера-конструктора.

Григорій Білоус

Та все ж чарівне Слово, що заворожило поета навіки, постійно нагадувало про себе. Перший вірш був надрукований в газеті «Зірка» (1953), згодом з'явилася низка поетичних творів у газеті «Закарпатська правда», альманасі «Вітрила», журналах «Перець», «Ранок», «Україна».

Білоус, як громадський діяч, очолював профспілковий комітет працівників геологічної експедиції (з 1968 року), обирався заступником голови територіального комітету працівників геологорозвідувальної галузі всієї України.

Як умілий фахівець, у 1971 році був переведений до Київської геологічної експедиції для впровадження нової техніки і технології розвідувального буріння на Кіровоградщині та Черкащині. В цьому ж році вийшла перша лірична збірочка «Зоряний колодязь» у видавництві «Молодь», яке помічало й підтримувало молодих талановитих авторів.

Переїхавши до Черкас, Григорій Павлович працював заступником головного редактора Черкаської районної газети «Серп і Молот» (з 1973 року), а з 1975-го – літературним працівником відділу культури обласної газети «Черкаська правда». Згодом здобув вищу освіту, заочно закінчивши факультет журналістики ВПШ при ЦК КПУ (1981), став професійним журналістом. І геологія, й журналістика подарували Г. Білоусу чимало незабутніх зустрічей із чудовими людьми, котрі назавжди увійшли до його пам'яті, сформували погляд на суспільне буття, людську дружбу.

Між геологією та журналістикою випало йому майже півтора року письменницького розкошування і він взявся писати великий прозовий твір про Григорія Сковороду, твір, котрий забрав у поета багато років життя і приніс йому не тільки міжнародне визнання («Вогонь у камені» в 1996 році відзначено Міжнародною українською премією імені Григорія Сковороди), а й величезну, ні з чим незрівнянну насолоду тривалий час спілкуватися з духом генія української філософської думки.

Григорій Білоус працював власним кореспондентом на українському телебаченні. Упродовж майже десяти років його кіно –, а згодом відеокамера фіксувала все найактуальніше, що відбувалося на Черкащині. Особливо він тримав у полі зору історичну, культурологічну та мистецьку тематики. Непересічний фотокореспондент-романтик своїми

чудовими знімками пробуджував любов до рідного краю, до людини праці. Репортажі Білоуса відзначалися вмілою режисурою, захопливими кадрами, гостротою порушення проблем.

Григорій Павлович найпершим разом із З.П. Тарахан-Березою пройшов з кінокамерою останнім шляхом Т.Г. Шевченка. Завдяки його наполегливості Успенський собор у Каневі було передано віруючим. Після його передачі по українському телебаченню було знято табу на висвітлення творчості Д.Г. Нарбута, котрий згодом став лауреатом Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка. Г.П. Білоус одним з перших став на захист занехаяного Мотронинського монастиря від осквернінння. Камера журналіста регулярно висвітлювала хід археологічних розкопок на Богдановій горі. Упродовж багатьох років він був незмінним літописцем Міжнародного Шевченківського свята «В сім'ї вольній, новій», що проходило в багатьох місцях України.

У творчому доробку Григорія Павловича близько десятка художньо-публіцистичних фільмів про діячів національної культури, серед яких найвідоміші: «Свою Україну любіть», «Здрастуй, княгине Сула!», «Повна душа болю», «Свіча осяяного слова», «Україно, колиско моя», котрі виходили в ефір по обласному та національному радіо. Його багатий фотоархів зберігає світлини численних учасників літературно-мистецьких свят, що відбувалися на Черкащині, гостей Шевченкового краю, письменників-земляків.

Між першою збіркою «Зоряний колодязь» і прозовою книжкою «Рудоманом» (1991) пролягло 20 літ мовчання, точніше – замовчування. Тоді письменник почував себе, як колодязь, із якого давно ніхто не пив води. Книга побачила світ у видавництві «Радянський письменник».

Книга «Терноцвіт» вийшла друком у 1999 році напередодні 60-річчя автора. Разом з цілим рядом художньо-публіцистичних фільмів удостоєна обласної літературно-публіцистичної премії «Берег надії» імені В. Симоненка (2000). За поему «Засвіти свою зорю», присвячену 230-літтю від дня народження Г.С. Сковороди, йому присуджена регіональна премія ім. М. Старицького.

У 2001 році з'явилася збірка поезій Г. Білоуса «У слів моїх світліють лиця». Неординарним явищем в літературі є його книга «Слова, слова, спасіте наші душі…» (2004), яка зібрала вибрані уривки листування з друзями. Великою популярністю користуються твори про видатних постатей Г. Сковороду та Т. Шевченка: «Спрага», «Мандрівна вишня» та «Світлиця для янгола» (2011), яка стала останньою у творчому житті письменника.

Григорій Павлович був чудовим наставником – це ще одне його уміння, яке проявилося у плеканні молодих талантів. Як голова обласної письменницької організації (1999–2010) і член приймальної комісії Національної спілки письменників України підтримував кожний живий паросток на ниві рідної літератури, допомагав розквітнути новим талантам, щоб вони змогли потім заколоситися.

Г. Білоус був невтомним редактором часопису «Холодний Яр», на сторінках якого друкувалися твори письменників Черкащини.

Григорій Білоус був умілим перекладачем з угорської, польської, молдавської, російської, білоруської мов. Створював літературні композиції для дітей молодшого шкільного віку. Залишив по собі прекрасну спадщину.

Відгукуючись про творчість Г.П. Білоуса, літературознавець В.Т. Поліщук відмітив, що митець «… у всіх жанрах, за які взявся, проявив свої вишукані естетичні смаки й багатьма своїми речами дарує справді високу насолоду…»

Пішов з життя письменник, перекладач, заслужений працівник культури України Григорій Білоус 28 грудня 2011 року. Похований у місті Черкасах на центральній алеї міського цвинтаря.

ТОЖ ЯКИЙ ВІН, НАШ УСЕСВІТ?*

У попередніх публікаціях було показано, яким є неймовірно великим, складним, різноманітним і різнобарвним світ, у якому нам пощастило жити. Ми обговорили найскладнішу проблему в еволюційній самоорганізації матерії – про народження живої речовини з неживої. Розповіли й про конкретні обставини, механізми та можливості виникнення Життя на Землі. При тому було підкреслено, що в процесі розвитку матерії найважливішим і нійскладнішим був момент народження живої клітини як такої. А розвиток Життя до стадії розумного – це вже питання не принципове, не першорядне. Оскільки жива речовина вже з'явилася та утвердилася «на білому світі», її еволюція в напрямку до Розуму – питання лише часу, сприятливих умов і обставин. Не виключено в цьому процесі й втручання вдалої (для нас!) випадковості. Про важливу і цікаву епоху в розвитку Життя на Землі – про появу Розуму – й поговоримо сьогодні.

Про попередників Людини

Аби виклад теми був послідовним, побудуємо його за хронологічним принципом.

У 2009 р. міжнародна група вчених оприлюднила матеріали про дослідження кістяка примата, якого знайшли в німецькому кар'єрі Мессель. Кістяк добре зберігся, оскільки тварина в момент загибелі потрапила у вулканічний попіл. Європейські науковці вважають, що цей кістяк належить до одної з недостатніх ланок в еволюції приматів. Вік знахідки – 47 млн років. Тварина належала до підзагону сухоносих приматів, до якого належать й людиноподібні мавпи. В еволюційному сенсі цей підзагін вважається найбільш розвинутим серед приматів. Як у великих людиноподібних мавп – шимпанзе, горили і орангутанга, – істота мала вже стереоскопічний зір, п'ять пальців з нігтями на всіх чотирьох кінцівках, деякі інші прогресивні ознаки.

Кілька років тому південноафриканський професор Лі Бергер з колегами з університету Вітватерсранда, Йоханнесбург, у печері Малапа також відкопав майже повний кістяк нашого далекого пращура. Вчені визначили, що знайдений скам'янілий кістяк належить новому, досі не відомому виду приматів, який можна віднести до найстародавніших коренів біологічного виду Людини. Аналізуючи місце знахідки на генеалогічному древі приматів, вчені намалювали наступну еволюційну картину.

Приблизно 47 млн років тому один з біологічних видів невеликих мавп розколовся на кілька гілок. Серед них виявилася і спільна гілка великих людиноподібних мавп і майбутньої Людини.

Як повідомили ЗМІ у 2007 р., палеонтологи знайшли у Великій рифтовій долині області Накалі (Кенія, Східна Африка) щелепу спільного пращура Людини і людиноподібних мавп. Його назвали Накаліпітеком. Протогомінід жив близько **10 млн років тому** і ніколи не полишав території Чорного континенту. Накаліпітек посів достойне місце на генеалогічному древі як додаткова проміжна ланка в еволюційному ланцюзі від тварини до Людини. Знахідка означає, що всі народи є нащадками африканця, щоправда, багато з них змінили колір шкіри.

Набагато ближче до нашого часу **– 6 млн років тому** – ця гілка знову роз'єдналась. Цього разу лінія Людини відокремилася від лінії нашого найближчого пращура – шимпанзе. А лінія

* Закінчення. Початок див. «НіС» № № 7/8 і 9/10, 2014 р. При підготовці статей циклу автор використав окремі фрагменти зі своєї книги «Таємничі миті буття» – Ужгород, «Карпати», 2012 р.

шимпанзе і далі прямувала своїм автономним шляхом.

Ще **через 1,5 млн років** еволюція народила австралопітека (південну мавполюдину), який уже не був мавпою, але зовнішньо на мавп доволі схожий.

Приблизно **3,8 млн років тому** австралопітеки трансформувалися в австралопітека афарського. Саме від цього виду **2,5 млн років назад** розпочався рід Людини Умілої – Гомо Габіліс. Це вона першою навчилася виготовляти з каменю знаряддя праці й полювання. Звичайно, аби вчинити такий еволюційний стрибок, Гомо Габіліс мав набагато більш розвинутий інтелект, порівняно зі своїми попередниками. Найстарші кам'яні знаряддя датуються віком **2,4 млн років.** Приблизно в цей період від Гомо Габіліса відокремився інший вид Людини – Гомо Еректус (Людина Прямоходяча). Ще через 200 тис. років наш пращур перейшов жити в печери… Професор Меттью Беннетт вважає, що Гомо Еректус у період **між 1,8 і 1,5 млн років тому** дуже змінився і став майже зовсім не схожий на своїх пращурів. Руки його стали коротшими, а ноги – довшими; анатомія стопи й хода наблизилися до притаманних сучасній людині.

Не дивно, що незабаром Людина Прямоходяча почала активно поширювати свій ареал розселення – вийшла з терен Південно-Східної Африки й заходилася освоювати обшири Європи і Азії. Приблизно **800 тис. років тому,** потрапивши на північніших широтах у більш суворі кліматичні умови, наш далекий пращур навчився свідомо користуватися вогнем… Ще через 200 тис. років від Гомо Еректуса народився більш розумний вид – Гейдельбергська людина, від якої до Людини Розумної вже зовсім недалеко.

Підведемо підсумки. Безпосереднім нашим пращуром був, як відомо, кроманьонець, уже Людина Розумна, Гомо Сапієнс (не двічі розумна, не Гомо Сапієнс Сапієнс, як ми). Його попередники також відомі: Гейдельбергська людина, що жила 600–350 тис. років тому; Гомо Еректус – жив у Африці 1,4–0,2 млн років тому; Гомо Габіліс – період його існування 2,4–1,4 млн років назад. Деякі вчені між Людиною Прямоходячою і Людиною Вмілою виокремлюють ще й вид Гомо Ергастер (Людина Працююча) – 1,9–1,4 млн років тому. А до цих видів існували австралопітеки (південна мавполюдина). Вони вже могли ходити на двох ногах, але об'єм мозку в них приблизно дорівнював об'єму мозку шимпанзе. Перед австралопітеками жили ще й дріопітеки, каніапітеки й інші гоміниди… Викопні рештки цих видів уже знайдено і вивчено, ідентифіковано.

За сучасними оцінками, не всі ці види є безпосередніми попередниками сучасної Людини – деякі з них могли існувати паралельно. Тому в літературі можна зустріти й деякі відмінності в періодичності існування цих видів, наводяться дещо інші часові рамки. Але загальний напрям еволюції приматів од їх примітивних видів до Людини Розумної прослідковується виразно.

… Про Арді, Люсі й інших наших родичів

Упродовж усього XX століття палеоантропологія визначала і уточнювала вік Людини як окремого біологічного виду. При цьому цей вік раз-по-раз зростав. Ще на початку століття вся історія людства уміщувалася в часовому просторі, що не перебільшував 100 тис. років. У середині століття вчені вже оперували термінами один, два, затим і три мільйони років. І раптом… Як повідомили засоби масової інформації в перший рік третього тисячоліття, французькі антропологи в пустелі Джураб, що в Республіці Чад (Центральна Африка), знайшли череп первісної людини, об'єм мозку якої вже можна порівняти з об'ємом мозку нашого сучасника. Та найбільшою сенсацією виявився вік знахідки. Вуглецево-радіологічний аналіз засвідчив, що «носій» черепа жив… 6 млн років тому. Тобто загальний вік Людини одразу зріс

удвічі! Звичайно, це ще не був Гомо Сапієнс. Але викопний череп належав його попереднику – Людині Прямоходячій.

Сьогодні можна прочитати і почути в ЗМІ й заперечення еволюційної теорії Чарльза Дарвіна про походження Людини. На побутовому рівні багатьох громадян принижує теза про нашу близькість до мавп, з якими (у біологічній систематиці) перебуваємо в одному ряду – приматів. Між тим, по-перше, спеціалісти стверджують, що Чарльз Дарвін не писав про походження Людини Розумної як біологічного виду безпосередньо від мавпи. Це вже послідовники витлумачили його вчення в такому сенсі. Ч. Дарвін писав про спільне походження Людини і мавп від одного пращура – примітивного примата.

По-друге, теорія еволюції живих організмів з часу її створення Ч. Дарвіним півтора століття тому, не стояла на місті. Вона, як і будь-яка інша наукова концепція, розвивалася, удосконалювалася, збагачувалась новими даними, новим тлумаченням окремих артефактів і деталей. І сьогодні вчені-еволюціоністи цілком впевнено стверджують, що Гомо Сапієнс є не нащадком людиноподібних мавп, а ці види мавп на сходинках генеалогічної драбини є нашими найближчими сусідами – братами і сестрами (а не батьками!) Бо вони і Людина походять з одного кореня – спільного попередника.

І в такому твердженні немає нічого образливого. Ми щодня і в розмовах, й в пресі з душевним теплом називаємо улюблених домашніх тварин, зокрема, собаку, кішку і т. ін., братами нашими меншими. І нікого це не ображає. Адже, з погляду сучасної науки, нашими родичами є не тільки мавпи, а й усі живі істоти на Землі! Різниця лише в ступені, тобто в коліні, спорідненості. Якщо великих людиноподібних мавп можемо назвати хіба що нашими двоюрідними братами і сестрами (рідними, певно, були неардельтальці, вже люди), то розумників-дельфінів (й китів) можемо назвати троюрідними, нелюдиноподібних мавп – четвероюрідними, свиней (у яких серце майже таке, як людське) – п'ятиюрідними, а крокодила – … дцятиюрідним і т. ін. У кінцевому підсумку, ми всі, навіть павуки, змії та скорпіони, навіть дерева й трава, – все-все живе походить од перших одноклітинних мікроорганізмів. Таким чином – усі живі істоти на матінці-Землі певною мірою є родичами, котрі розвинулися на різних гілках **єдиного** генеалогічного древа Життя.

А про що свідчать новітні дані? У 2011 р. в пресі було оприлюднено таке сенсаційне повідомлення. Група зарубіжних учених при розкопках на теренах національного парку Аваш (Ефіопія) знайшла понад 110 фрагментів кісток одного з невідомих раніше видів пращура Людини. Вік викопних решток було визначено – понад 4 млн років. Ці 110 фрагментів належать приблизно 36-ти персоналіям. Було також знайдено кістяк особи жіночої статі, що добре зберігся. Жінка ця мала зріст 120 см і вагу – близько 50 кг. Учені назвали її Арді. Детальне вивчення дало підставу вважати, що спільний пращур людей і великих людиноподібних мавп уже ходив прямо, але й добре лазив по деревах. Аналіз зубів свідчить про те, що Арді була усеїдною, споживала фрукти, горіхи, молоді паростки рослин й таке інше.

Раніше найстародавнішим знайденим викопним кістяком жіночої статі вважався фрагментований кістяк австралопітека, вік якого був близько 3,2 млн років. Його також було знайдено в Ефіопії у 1974 р. Назвали цю особу Люсі. Антропологи дійшли висновку, що Люсі, як і Арді, належить до однієї з найбільш ранніх стадій незалежної еволюційної гілки приматів, яка привела спочатку до появи австралопітеків, а потім і людей.

Арді старша від Люсі на мільйон років. І її кістяк має цілу низку ознак, які були до того невідомі палеоантропологам. Чимало з цих ознак не зустрічаються у людиноподібних мавп. Цей факт є ще одним свідченням того, що горила,

шимпанзе та орангутанг не є пращурами Людини, вони є наслідком еволюції незалежної лінії приматів.

… У попередніх публікаціях наголошувалось на такому факторі в самоорганізації матерії, як випадковість. У розвитку живої матерії в напрямку до появи Людини розумної також не можна відкидати впливу випадків. То вже як вийшло у матінки-Природи – завдяки і щасливим збігам обставин і, можливо, дії окремих випадкових чинників. Так, деякі палеоантропологи вважають, що походження перших людей саме з території південно-східної Африки пояснюється певною мірою тим, що в цьому регіоні розташована так звана Велика рифтова долина – глибинний розлом земної кори. Мільйони років тут нуртує природний «урановий котел», що підвищує в місцевості радіаційний фон.

Багаторічні наукові дослідження переконливо довели (і ми це добре знаємо), що підвищений рівень радіації провокує мутації в генетичному апараті живих істот. Згадаймо, бодай, сумні наслідки для здоров'я людей катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції в 1986 р. Переважна більшість мутацій, як правило, є некорисними для біологічного виду, ба, навіть шкідливими. Корисних мутацій, що сприяють виживанню і прогресивному розвитку біологічного виду, – незначний відсоток. Отже, в умовах підвищеного радіаційного фону поблизу Великої рифтової долини, де мутації в геномі живих організмів траплялися частіше, ніж в інших місцевостях, було більше шансів для того, аби в якійсь популяції приматів мутація стимулювала прискорений, порівняно з сусідніми популяціями, розвиток інтелекту. Так і почався еволюційний шлях до появи в майбутньому Людини. Отже, Його Величність Випадок і тут мовив своє слово.

1,2 % – багато це чи мало?

На самому початку третього тисячоліття н. д. вчені розшифрували генетичний код Людини. З'ясувалося, що геном Homo Sapiens'a Sapiens'a відрізняється від генома шимпанзе на… 1,2 %. Анатомічні дослідження свідчать, що у великих людиноподібних мавп на великих півкулях уже є платівки сірої речовини – зародки кори головного мозку, що відіграє чи не основну роль у продукуванні думки і формуванні інтелекту. Отже, не варто вважати фантастичною реалізацію тільки 1,2 % змін у генотипі наших пращурів, аби розвинулася Людина Розумна. У цьому немає нічого дивного. Наприклад, Людина упродовж якихось десяти – п'ятнадцяти тисяч років шляхом **штучного** добору, тобто цілеспрямовано, планово, створила з дикого тура корову, з дикого кабана – домашню свиню, з дикого тарпана – коня, з азійського муфлона – вівцю і т. ін. Між тим, Людину еволюція створювала шляхом **природного** добору, тобто вкрай непродуктивним методом спроб і помилок. Тому цей процес і розтягнувся на мільйони років.

Мозок Людини відрізняється від мозку шимпанзе головним чином об'ємом, зокрема, «робочим». Досліджено, що інтелект Людини і шимпанзе перші два-три роки життя розвивається майже однаково. Але надалі розвиток його у мавпенят гальмується. Внаслідок цього, якщо навіть первісна Людина могла оперувати водночас шістьома, навіть сімома знаряддями, то сучасний шимпанзе – лише двома, зрідка – трьома – і ніколи більше.

У дикій природі, тобто без свідомого добору, для напрацювання в нашому геномі нікчемних 1,2 % суто людських якостей (насамперед, інтелекту) Природі довелося витратити кілька мільйонів років! Тому що природний добір протікав надзвичайно повільно, ризиковано і складно, залежав від багатьох не тільки природних закономірностей, але й певною мірою випадкових причин. Отже, не виключено, що має неповторний, себто унікальний характер. Це ще одне свідчення на користь висновку про те, що феномен Розуму, розвинутого

інтелекту – явище у Всесвіті надзвичайно рідкісне, а, можливо, й виняткове. Тут доречно згадати висловлювання відомого радянського вченого академіка Й.С. Шкловського про можливу унікальність людської цивілізації у Всесвіті.

… І коли замислитися над мізерною цифрою в 1,2 %, мимоволі спадає на думку: чи не тут схована причина того, що людський загал ніяк не може втілити в життя одвічну і благородну, виплекану багатьма генераціями мрію про торжество суспільства соціальної справедливості. Чи не тому людство безперестанно борсається в трясовині економічних, військових, екологічних, енергетичних, політичних, моральних та інших криз, негараздів і проблем, бо відсоток «людяності в Людині» ще дуже малий?

Позаяк планети існують мільярди років, їхня еволюція відбувається не лише під дією фізичних й інших закономірностей, але й певною мірою під впливом випадкових обставин. Щодо Землі, то науці відомо щонайменше понад десять планетарних катастроф, що трапилися за 4 млрд років існування на ній Життя. Ці катаклізми, безперечно, суттєво вплинули і на хід природної біологічної еволюції, створюючи нестерпні умови для одних видів мікроорганізмів, рослин і тварин, а, з другого боку, – більш сприятливі для розвитку окремих біологічних видів. Тому сподіватися, що десь в іншому недалекому регіоні Галактики чи в іншу епоху процес розвитку живої матерії з неживої тривалістю в мільярди років та еволюція живої матерії до стадії розумної тривалістю в мільйони років може повторитися точно за земним сценарієм, – марна справа! Як не сумно таке усвідомлювати… Подібні сподівання не підтверджуються об'єктивними даними.

З цих міркувань випливає висновок: феномен Життя, тим більше, Життя Розумного – явище у Всесвіті надзвичайно рідкісне. Тому і називаємо міфічними поширювані в наш час сентенції про зустрічі з розумними інопланетянами, про вплив на земні події та долі конкретних людей якоїсь «космічної свідомості» чи «Вищого Розуму» й інші фантастичні вигадки, що подаються в деяких невибагливих ЗМІ як правдива реальність…

Підсумуємо. Безпосередній наш пращур, кроманьйонець, уже – Людина розумна. Великі людиноподібні мавпи є нашими братами і сестрами (а не пращурами). Навіть не рідними, а двоюрідними. Рідними, ймовірно, можна назвати неандертальців. Нині наукою доведено, що 30–40 тис. років тому кроманьйонці співіснували з неандертальцями, які належали до іншого біологічного виду Людини й залишили на теренах Європи чимало артефактів своєї культури. Але, вочевидь, не витримали гострої конкуренції в змаганні за життєвий простір з «братами по (біологічному) класу».

Ймовірно, що між ними велись жорстокі війни на взаємне знищення. Й здобуті полонені, як з одного боку, так і з другого, були добрим харчовим ресурсом у боротьбі за виживання. Все ж таки, напевно, наші безпосередні пращури – кроманьйонці – випередили своїх братів у розвитку інтелекту і спритності, тому в доленосному змаганні й перемогли. Між іншим, деякі антропологи навіть не виключають можливості окремих міжвидових схрещень у той час між кроманьйонцями і неандертальцями. Ознаки такої гібридизації знайшла команда дослідників під керівництвом Джеффрі Лонга з американського університету Нью-Мексико. Антропологи проаналізували генетичний матеріал, взятий у двох тисяч представників 99 різних популяцій людей з Європи, Північної та Південної Америки, Азії, Африки і Океанії. Одержані дані свідчать, що гібридизація тривала щонайменше впродовж двох періодів. Вперше – на території східного Середземномор'я приблизно 60 тис. років тому, вдруге – в Азії 45 тис. років тому. Отже, вона відбувалася, коли Людина Розумна вже вийшла з Південно-Східної Африки. Тому в геномі

людей – аборигенів цієї території – слідів гібридизації не знайдено. У цілому антропологи дійшли висновку, що в ту епоху – кілька десятків тисяч років тому – існувало чотири різних види людей: неандертальці, кроманьйонці, Гейдельберзька людина і хоббіти. Щодо останнього виду, то йдеться про карликів з острова Флорес в Океанії. Але вчені ще не дійшли спільної згоди щодо окремішності цього виду Людини Розумної.

А мавпи, між іншим, не такі вже й дурні…

При вивченні поведінки людиноподібних мавп було встановлено, що вони вже мають певні ознаки інтелекту. У літературі розповідається про спроби навчити мавп розмовляти. Проте через анатомічну будову їхніх голосових зв'язок і гортані, вони не здатні відтворювати звуки людської мови. Вчені навчали тварин мові жестів, як глухонімих людей. І досягли непоганих здобутків. Так, шимпанзе Вешоу за п'ять років опанував і вміло користувався словниковим запасом, що налічував 175 слів, з яких навіть складав речення. На мові глухонімих міг і посварити чи похвалити, щось просив… Себе Вешоу називав людиною. Навчання горили Коко дало ще кращі результати. Мовою глухонімих Коко може позначити 645 слів, з яких 375 постійно використовує в спілкуванні з дослідниками. До Коко можливо звертатися й усно – розуміє значення близько ста англійських слів. Вона усвідомлює, що не є людиною, називає себе «гарною твариною горилою». Коко навчилась навіть брехати…

Науковець Марина Давила Росс з університету Портсмута разом зі своїми колегами з Німеччини і Голландії спостерігали за поведінкою дитинчат горил у кількох німецьких зоопарках. І були здивовані, коли побачили, що маленькі мавпи грають в улюблену дитячу гру – квача. При тому, грає лише молодняк – дорослі особи до подібних пустощів не пристають… «Гра дозволяє горилам поліпшувати свої фізичні й соціальні навички, більше довідатися про своїх партнерів», – робить висновок Марина Росс у статті в Bioloqy Letters. Таке спостереження ще раз підтверджує глибоку схожість у поведінці людиноподібних мавп і людей, про їхні спільні біологічні корені.

Дослідники з німецького Інституту еволюційної антропології Товариства Макса Планка, що в м. Лейпціг, кілька років тому провели серію експериментів, в яких взяли участь шимпанзе, горили і орангутанги. У клітці кожної тварини прикріпили пляшку, в якій на дні було трохи води і горіхів арахісу. Отже, перевернути її чи розбити мавпи не могли. Неподалік поставили дозатор-розпилювач з водою. Із 43-х шимпанзе 14 здогадались, як дістати горіхи. Вони набирали в рот воду і пускали в пляшку з горіхами. Горіхи спливали, і шимпанзе їх легко діставали. При тому сім тварин винайшли такий спосіб дуже швидко, майже не вагаючись. Керівник експерименту Даніель Ханус розповів: «Нас приголомшила кмітливість одного шимпанзе. Він був голодний і лютував, що доводиться бігати від дозатора до пляшки. Подумав-подумав і… справив малу нужду в пляшку. Було повне відчуття того, що він посміхається, – «ось, мовляв, що я вигадав».

У розпліднику для мавп в американському штаті Айова 31-річний шимпанзе-бонобо на ім'я Канзі навчився розводити вогонь і готувати їжу на вогнищі. У маленькому віці йому багато разів показували кінофільм «Боротьба за вогонь». Канзі завжди уважно, з інтересом дивився цей фільм. Згодом йому дали сірники. Поступово він навчився самостійно поводитися з ними. Збирав хмиз, листя, тріски і розводив багаття. Навчився самостійно ставити на вогонь сковороду і підсмажувати їжу. При тому слідкував, аби не підгоріла… Коли вогонь йому більше не потрібен, він його старанно гасить. Канзі навчив поводитися з сірниками і багаттям і свого сина Теко.

Вивчаючи поведінку орангутангів, учені у Великій Британії дійшли

висновку, що в ході еволюції вони виробили для спілкування між собою мову жестів, словник якої однієї групи тварин не дуже відрізняється від словника іншої групи. Спостерігалися 28 осіб. Біологи виявили 64 різних жести, притому сорок з них повторювались досить часто. І ці жести правильно розумілися практично усіма піддослідними тваринами. Якщо візаві не розуміла, тварина наполегливо повторювали жест. Учені дійшли висновку, що цей вид мавп у процесі своєї еволюції вже дійшов до потреби формування мови.

У лабораторії з вивчення поведінки приматів університету Джорджія дослідники спостерігали, як бразильські бородаті капуцини розбивають тверді пальмові горіхи. Дорослі мавпи добре розуміли: якщо горіх покласти не на рівну поверхню, а з поглибленням, тоді розбити легше. Замість молотка тварини використовували камінь. Цікаво, що в організованому змаганні мавп з дорослим чоловіком у розбиванні горіхів на швидкість однаковими знаряддями мавпи вийшли… переможцями.

Пара шимпанзе із зоопарку Удмуртії, Російська Федерація, спостерігаючи за роботою прибиральників, самі взялися мити підлогу, вікна, виносити сміття і т. ін. Працівники зоопарку не одразу помітили нове захоплення тварин – ті брали швабри і ганчірки крадькома. Спочатку мавпа Яша вимив підлогу, а потім почав чистити вікна і стіни. Незабаром до нього приєдналася і шимпанзе Джесіка. Звичайно, при всьому старанні шимпанзе прибирають не дуже якісно. Отже, прибиральникам безробіття не загрожує…

Є й такий євростандарт!

Ми розглянули деякі сучасні наукові уявлення про Суще. Про народження й функціонування Всесвіту в пульсуючій (циклічній) моделі. Зробили огляд концепцій XXI століття щодо появи і розвитку Життя в процесі самоорганізації й ускладнення матерії. Розповіли про розвиток живої матерії до стадії розумної. Безумовно, на всі ці основоположні, хоча й дуже складні, питання наука XXI століття вже здатна дати більш-менш зрозумілі й обґрунтовані відповіді. І світова спільнота взяла ці здобутки фундаментальних наук на озброєння.

Уже довелося згадувати на сторінках «НіС» про революційну ухвалу Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо необхідності вивчення в навчальних закладах країн Європейського Союзу теорії еволюції і про неприпустимість введення в навчальні програми архаїчних ідей креаціанізму (від лат. *creatio – створення.* – Б.Г.) Та оскільки в нашій країні – й у владних кабінетах, і у ЗМІ – щодо цього важливого європейського стандарту і далі триває заколот мовчання, змушені бодай коротко повторитися. Адже панотці всіх релігій, а їх у країні офіційно зареєстровано вже понад 100 (!), щодня торочать одні й ті ж догми, аби втлумачити стародавні уявлення про суще в свідомість вірників. Отже, і нам повторитись не гріх…

Наша держава проголосила курс на інтеграцію в Європейський Союз. **Підписано політичну й економічну частини Угоди про асоціацію, Угоду ратифіковано Верховною Радою України. (???). Щодня чуємо заклики про необхідність якнайшвидше впроваджувати в життя європейські стандарти. Такі стандарти існують не лише в політиці, економиці та суспільному житті, але й в ідеології, освіті. Так ось, розкриємо замовчувану в нас «таємницю» – розповімо про важливий ідеологічний євростандарт.**

У червні 2006 р. 26 академій наук країн Євросоюзу підписали Декларацію про необхідність у всіх учбових закладах вивчати фундаментальну наукову дисципліну – теорію еволюції. (Станом на сьогодні Декларацію вже подписали академії наук більшості країн планети.) На основі цієї Декларації Парламентська Асамблея Ради Європи 7 жовтня 2007 р. проголосувала за Резолюцію № 1580 (2007), яку названо

«Небезпека креаціонізму для освіти». У документі зазначено, що креаціонізм не належить вивчати в європейських школах і вишах, навіть паралельно з теорією еволюції. «Якщо ми не вживемо необхідних заходів, – підкреслюється в Резолюції, – креаціонізм може стати загрозою правам людини, що мають для Ради Європи ключове значення». У пункті 9 зауважується: «… Теорія еволюції не має ніякого відношення до божественного одкровення й ґрунтується на фактах». У пункті 15 стверджується: «… еволюційна теорія повинна посісти центральне місце в учбовому плані…». ПАРЄ закликала країни – члени Ради Європи, особливо керівників у сфері освіти, – «твердо протистояти викладанню креаціонізму як дисципліни… і в цілому не допускати презентації креаціоністських ідей в будь-якій дисципліні…»

Такі справи нині в Європейському Союзі, в обіймі якого ми начебто дуже прагнемо. Чому ж на рідній землі-матінці, шановні читачі, у цьому плані справи – з точністю до навпаки? Потрібні факти? Скільки завгодно… Обмежимось бодай місцевими… Наприклад, обласна газета «Новини Закарпаття» 15 липня на першій та другій шпальтах оприлюднила Відкритого листа, адресованого керівникам нашого краю. Автори – відомі представники інтелектуальної еліти – назвали листа виразисто: «Теперішнє становище шкільної освіти викликає стурбованість громадськості». Причина неспокою – на вступних екзаменах у вузи випускники шкіл показали низьку якість знань. Гортаємо газету далі… На третій сторінці з інформації дізнаємося, що на зустрічі в облдержадміністрації панотці різних конфесій запропонували нашому молодому губернаторові ввести в школах вивчення теології (богослов'я). Поки що – факультативно. Поки що… Хіба це підвищить рівень наукових знань учнів? Швидше – навпаки! За кілька днів до цього міська газета повідомила, що на засіданні Ужгородської «Громадської ради» (невідомо, де, коли й на яких виборах обраній) активно обговорювалося «дуже актуальне» питання: чи треба починати засідання з… молитви (!). А увімкніть телевізор. І майже щодня побачите-почуєте, як самозакохані оратори різних конфесій захоплено просторікують на релігійні теми. Зокрема й на державних телеканалах (?!). Останнім часом практикуються й нові зомбі-технології. Ужгородцям телефоном спритні проповідники набиваються зі своїми релігійними міфами. Так би мовити, одержуємо повний сервіс, не виходячи з дому…

Хіба подібні факти узгоджуються з нашим законодавством і європейськими стандартами, зокрема, з Резолюцією ПАРЄ № 1580 (2007)?! Невже ні «святі отці», ні члени «Громадської ради», ні керівники телеканалів не знають Конституції України?! Це погано! А якщо знають, але відмовляються виконувати, – ще гірше! Стаття 35 Основного закону однозначно стверджує, що церква у нас відокремлена від держави, а школа – від церкви. І крапка! Адже розбудовуємо не клерикальну (!), а світську державу. Невже забули? А в громадянському суспільстві для богослов'я, молитов, для вправ у богоугодному красномовстві й тому подібних акцій побудовано й будуються храми, кількість яких зашкалює, їх уже більше, ніж наддостатньо.

Стара Європа зрозуміла, що не можна успішно рухатися вперед, дивлячись назад, у морок Середньовіччя. На солодкоречивих міфах і казках, якими б не були обнадійливими й утішливими, розбудова процвітаючого суспільства не вийде! Тому що на **неправді** нічого путнього спорудити неможливо. Як не можна вимурувати будинок на фундаменті з піску. Розвалиться… Про це переконливо свідчить історичний досвід людства. Правда – тільки вона є міцною основою всього! А Правду сповідує Наука. Європа це зрозуміла й зробила відповідні висновки. А ми?

Борис ГВАРДІОНОВ,
заслужений працівник культури України

ПАНКРЕАТИТ: ЯКЩО ЖИТИ З РОЗУМОМ, ТО НЕ ВСЕ ЩЕ ВТРАЧЕНО...

От, зрештою, і добігли кінця ці навдивовижу яскраві новорічно-різдвяні вертепи, гулянки, колядки, щедрівки з подальшими не менш гучними застіллями, тостами й узливаннями!.. Потихеньку, у свою чергу, завершуються і зимові студентські канікули. Отож, кому час налаштовуватись на трудові будні, а кому й на нові творчі оберти повсякденного напруженого навчального процесу. Проте не тутто було, адже його величність живіт чомусь відверто й зухвало протестує… Ба, навіть точніше не сам живіт, а найменша, та, водночас, чи не найтендітніша його кишечка – підшлункова залоза.

До речі, виявляється, після пам'ятного багатьом футбольного «Євро-2012» загалом різко збільшилася статистика панкреатичних нападів – либонь, через занесену до нас моду вболівати за «своїх» з неодмінним келихом пива в руці!…

Отже, як застерегти себе чи, можливо, навіть найближчих родичів від цієї грізної недуги? Докладніше про все це – в розмові кореспондента «НіС» із завідувачем кафедри загальної та невідкладної хірургії Національної медичної академії післядипломної освіти, лауреатом Державної премії, академіком УАН Анатолієм Радзіховським.

– Хронічний панкреатит (*надалі – ХП*) це запально-дегенеративне і, як правило, неухильно прогресуюче захворювання підшлункової залози, що призводить до поступового розростання в ній сполучної (рубцевої) тканини, з повним або частковим виходом з ладу багатьох життєво важливих, зокрема, й секреторних функцій. Причому найбільш поширеною його причиною (у 50–70 % випадків) вважається зловживання алкоголем, дещо рідше (30–40 %) – дискінезії жовчовивідних шляхів. ХП може розвиватися також у хворих з вірусними гепатитами «В» і «С», з порушеним обміном речовин, внаслідок невдалих оперативних втручань або тяжких черевних травм.

На підшлункову залозу в нашому організмі покладено дві основні місії:

а) зовнішньосекреторна, тобто вона продукує і виділяє в тонку кишку ряд ферментів, котрі, у свою чергу, сприяють перетравленню білків, жирів та вуглеводів;

б) внутрішньосекреторна, пов'язана з виробництвом і виділенням у кров інсуліну та глюкагону, при недостачі яких, зазвичай, розвивається діабет.

Від решти схожих недуг панкреатит відрізняється, насамперед, своїм довготривалим уповільненим характером – з періодичним чергуванням активних фаз хвороби та відносно спокійних «світлих» проміжків.

Зокрема, при загостреннях пацієнти, водночас із повною відсутністю апетиту, відчувають досить інтенсивний розлогий ниючий біль, що з'являється, як правило, через півтори-дві години після прийняття їжі. Причому він може також супроводжуватися металевим присмаком у роті, нудотою, а іноді навіть і напруженим здуттям черевної стінки.

І хоча в «осіб зі стажем» більшість із цих неприємних симптомів поступово стирається, але в той же час тут уже сповна даються взнаки прояви важкої деградації самої залози (загальна слабкість організму, помітний дефіцит маси тіла, часті кашоподібні випорожнення сіруватого кольору з бридким гнилячим запахом, а також розвиток цілої низки супутніх захворювань: остеопорозу, анемії, цукрового діабету). Однак, крім того, перебіг ХП може ще й обтяжуватися утворенням псевдокіст чи гнійних наривів у підшлунковій залозі, жовтяницею, печінковою та нирковою недостатністю, численними розладами центральної нервової системи.

Тож, якщо вже вам написано на роду страждати від цієї важковиліковної напасті, то постарайтеся хоча б звикнутися з тим, що при здоровому способі життя (а головне – регулярному дотриманні дієти!) ще, либонь, не все для вас втрачено.

Зокрема, чи не найважливішим принципом дієтотерапії вважається в даному разі хімічне щадіння травної системи. Для цього слід назавжди відмовитися від продуктів, що надмірно стимулюють підшлункову секрецію: в першу чергу – від будь-яких смажених і копчених страв, цільного молока та гострих прянощів (у тому числі гірчиці, хріну та маринаду), а також від м'ясних, рибних і навіть капустяних наваристих бульйонів.

У гострій же стадії хвороби з метою забезпечення функціонального спокою підшлункової залози краще всього взагалі хоча б пару днів поголодувати. У цей період дозволяються хіба що трав'яний

Професор Анатолій Радзіховський

(наприклад, шипшиновий) чай, тепла лужна вода без газу, натуральний березовий сік або свіжий узвар із сушні.

Але все ж майте на увазі, що після згасання важких больових відчуттів (нерідко попервах, до речі, вельми оманливого) виходити з голоду треба теж поступово і украй обережно – починаючи з в'язкої рисової чи гречаної каші-розмазні. Надалі ж за прийнятного суб'єктивного стану сюди можна також додати шматочок відвареної (але при цьому бажано ще й пропущеної крізь м'ясорубку) курятини або яловичини. І лише хіба через декілька діб свій поживний раціон дозволяється якісно розширити за рахунок, скажімо, протертих овочевих супів, черствого хліба, парових котлет чи фрикадельок.

– А тепер, Анатолію Павловичу, підсумуйте, будь ласка, сказане лаконічним переліком корисних рекомендацій, які б реально на практиці могли посприяти зниженню частоти панкреатичних нападів у схильних до цього осіб!

– Що ж, хоч їх, по суті, не так уже й багато, але слід все ж таки до них поставитися з особливою увагою, занотувавши собі як непорушну абеткову істину:

1. Харчуйтеся дрібними порціями, в жодному разі (навіть на святкових родинних вечірках) не набиваючи черево «під зав'язку»: це зменшить навантаження на підшлункову залозу.

2. Вживайте страви зі свіжих продуктів натурального походження, однак тільки у відвареному, запеченому, зрідка – в тушкованому вигляді.

3. Відмовтеся від прийому алкоголю, ба навіть якихось лікарських спиртових настоянок, оскільки це найчастіша причина загострень панкреатиту.

4. Назавжди забудьте про майонез, пломбір, шпиг та інші жирні делікатеси. Краще всього дозовано додавати трішки олії (але не більше 80 г на добу) в уже готові гарніри. І ще обов'язково врахуйте при цьому, що навіть прийом жиромістких ліків (у тому числі вітамінів «А», «D», «К» і «Є») потребує паралельного призначення тих чи інших ферментних пігулок на основі ліпази.

5. Не зловживайте солодощами.

6. Намагайтеся включати у свій щоденний раціон достатню кількість білку (до 110–115 г на добу). Пісне м'ясо, риба та інші морепродукти, а також китайський соєвий сир (тофу) добре стимулюють процеси відновлення в підшлунковій залозі.

7. Дотримуйтеся здорового способу життя, зокрема, сталого добового режиму праці та відпочинку. Не перевтомлюйтесь, намагайтеся менше нервувати; а відпустку чи санаторний сезон неодмінно проводьте десь поблизу цілющих гірських джерел (Трускавець, Закарпаття, Кавказькі Мінводи).

– Та однак, хоча грамотно спланована консервативна терапія – річ, поза сумнівом, слушна й корисна, проте інколи, як відомо, навіть і вона не в силах уже буває допомогти. До якої ж тактики за такого збігу обставин доводиться найчастіше прибігати хірургам?

– Ну, по-перше, тут слід взяти до уваги таку суттєву деталь: підшлункова залоза – анатомічно украй незручна і важкодоступна для будь-яких сторонніх втручань. Бо ж, аби хоча б нормально розгледіти її, треба попервах з особливою обережністю розкрити сальникову сумку та відтіснити догори шлунок й водночас донизу поперековo-ободову кишку. Не кажучи вже про якісь оперативні маніпуляції, котрі взагалі вимагають присутності цілої групи різнопланових досвідчених фахівців!.. Ось чому «під ніж» при подібних діагнозах лягають хіба лишень у крайніх випадках, якими (окрім, звичайно, всюдисущої онкопатології) можуть бути: загрозлива для життя «напружена кіста» або абсцес, наявність каменів у панкреатичних протоках, а також гнійне запалення очеревини. Причому особливої популярності набули тут останнім часом засоби малоінвазивної хірургії й зокрема локальні кріохірургічні втручання, пов'язані з прицільним впливом на ушкоджені ділянки панкреасу за допомогою струменю рідкого азоту. Та втім, пропоную більш розгорнуто про це поговорити під час наступної нашої зустрічі, тобто десь, приміром, по завершенні вже всіх зимових свят.

Сергій КРАСЮК,
журналіст

ЛАУРЕАТИ МІЖНАРОДНОЇ ПРЕМІЇ ІМ. С.ГУЛАКА-АРТЕМОВСЬКОГО

(До 20-річчя заснування премії)

Анатолій Авдієвський – видатний митець сучасності, диригент-хормейстер, відомий педагог, громадський діяч, композитор, академік НАПН України (1993), НАМ України (1996), лауреат Державної премії УРСР імені Тараса Шевченка (1968), Державної премії СРСР (1978), народний артист України (1972), Герой України (2003)

Присуджено Міжнародну премію ім. С. Гулака-Артемовського:

– «За відродження пісенної спадщини України…»

Майже 50 років Анатолій Авдієвський очолює славетний колектив – Народний хор імені Григорія Верьовки. Учень видатного українського педагога – хорового диригента Костянтина Пігрова, після закінчення Одеської консерваторії (1958–1963 рр.) – художній керівник і головний диригент Поліського ансамблю пісні і танцю «Льонок», 1963–1966 рр. – Черкаського українського народного хору. Очолювані ним хори демонстрували тільки йому притаманне відчуття краси українського фольклору. Саме завдяки Авдієвському зі сцен багатьох країн світу на повний голос залунала українська народна пісня, і скрізь колектив супроводжував незмінний успіх.

Анатолій Авдієвський

– «За осягнення обширів як слов'янської, так і світової культури…»

Анатолій Авдієвський збагатив репертуар хору зразками автентичного фольклору, піснями і хоровими мініатюрами а капела українських композиторів-класиків і композиторів XX століття, великими формами з симфонічним оркестром («Хустина»Льва Ревуцького), хоровий концерт («Гори мої, гори» Володимира Зубицького), українська духовна музика Олександра Кошиця, Кирила Стеценка, Миколи Леоновича. «… Колектив уже давно став універсальним: він досконало володіє як народною, так і академічною манерою співу. Прекрасним прикладом нового підходу до класичних творів стало виконання «Реквієму» Й.В.А.Моцарта» (Степанченко Г. Музика. – 2013. – № 5).

– «За здійснення культурних зв'язків у різних країнах…»

Хор побував на різних континентах (майже 50 країн). Щороку проводяться мистецькі акції «Український Миколай в гостях у закордонного українства» в Польщі, Угорщині, Словаччині, Австрії, Німеччині, Португалії, Іспанії. В одній з таких програм – цикл колядок і щедрівок.

Діяльність А. Авдієвського отримала всесвітнє визнання як мистецьке явище. «Усі фібри наших душ перебували під магічними чарами Маестро Анатолія Авдієвського, який робить артистичною найскладнішу мелодію» («Ле депеш», Франція, 1986 р.).

– «За високу професійну майстерність…»

Автор оригінальних хорових творів «Над широким Дніпром», «Цвіти,

Україно», «Місяць яснесенький» на вірші В. Лагоди, О. Новицького, Лесі Українки. Обробка українських пісень: «Колискова», «Павочка ходить», «Діброво Зелена»; пісень народів світу (польських, чеських, іспанських, бразильських та ін.). Всього – понад 80 творів.

– «За естетичне виховання творчої молоді, творчу діяльність, що сприяє відродженню культурної спадщини України, інтеграції українського мистецтва у світову культуру…»

Анатолій Тимофійович завжди дбає, щоби колеги – головний режисер, диригент, балетмейстер – були спеціалістами, закоханими у велику справу збереження і збагачення народної музики. Він був ініціатором і засновником Всеукраїнської музичної спілки у 1990 році. З 1995 року – він президент Національного музичного комітету України Міжнародної музичної ради при ЮНЕСКО.

Поряд з цим, А. Авдієвський веде велику педагогічну роботу: з 2000-го і донині – проректор-директор Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

«ДЖЕРЕЛА СВІТЛА І ДОБРА ШУКАЄ НИНІ УКРАЇНА…»

Леся Василівна Дичко (24 жовтня 1939, Київ) – народна артистка України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка та муніципальної премії «Київ» імені Артемія Веделя, кавалер орденів «За заслуги», святого Володимира, Ярослава Мудрого, Княгині Ольги, Святої Великомучениці Варвари, Почаївської ікони Пресвятої Богородиці.

Видатний композитор, непересічна творча особистість Леся Дичко репрезентує музичну культуру України і сучасну українську композиторську школу. Найяскравіше і найпереконливіше її самобутній талант розкрився насамперед у царині хорового мистецтва.

Твори Лесі Дичко сповнені національного колориту і глибокого гуманізму, визначені художньо-філософським сприйняттям і відповідають найсучаснішим досягненням композиторської майстерності. Вона продовжує українську традицію авторської духовної музики, її стиль синтезує риси народного і церковного хорового співу.

Леся Дичко є автором балетів, хорових, симфонічних, вокально-симфонічних і камерно-інструментальних, пісенних творів, циклів духовної музики для хору a'cappella, хору та камерного оркестру, органа і солістів, музики до кінофільмів, анімаційних фільмів. Її творчості притаманні потяг до художнього і культурного універсалізму, синтезу різновидів фольклорного та професійного мистецтва, особливий інтерес до культурних та історичних пам'яток різних країн і народів.

Леся Василівна веде велику просвітницьку і культурно-громадську роботу як секретар правління Національної спілки композиторів України, член координаційної ради Всеукраїнської музичної спілки, член журі хорових конкурсів імені Миколи Леонтовича, Міжнародного фестивалю Церковної музики (Польща, Хайнувка) як голова журі міжнародних хорових конкурсів: «Ялта-Вікторія (Ялта) та Південна Пальмира (Одеса), Міжнародного конкурсу молодих композиторів «Пентатон» (Миколаїв), а також як член оргкомітетів фестивалів «Київ Музик Фест», «Прем'єри сезону», голова Наглядової ради студії з підготовки акторських кадрів при Національній заслуженій капелі бандуристів України імені Платона Майбороди та ін. Багато років вона була членом

Шевченківського комітету, членом Колегії міністерства культури.

Твори Лесі Дичко широко представлені на хорових фестивалях, конкурсах, вони звучать у провідних концертних залах України, США, Канади, Франції, Великобританії, Німеччини, Нідерландів, Бельгії, Данії, Іспанії, Італії, Угорщини, Болгарії Польщі тощо.

Леся Дичко

Як професор Національної музичної академії імені П.І. Чайковського Леся Василівна Дичко прилучає молодь до висот композиторської творчості. Її творча спадщина давно вже увійшла до української та світової музичної культури і вважається класикою сучасного українського хорового мистецтва.

Леся Дичко:

У мене є мрія – об'їхати всю Україну, побувати там, де ще дотепер не побувала. Прагну відвідати кожне місто, область, щоб прослухати талановитих дітей, хорові колективи, молодих композиторів у музичних школах і музичних училищах. Це стосується не тільки великих міст, але й невеликих, провінційних. Усе моє життя присвячене музиці.

Усе, що пов'язане з фольклором, народним мистецтвом – це моя стихія. До речі, музичні композиції можна вподібнити рушникам. У їхньому художньому оформленні, як і в музичній структурі українського мелосу, співвідношення найрізноманітнішого ритмічного руху.

Люблю природу, можу дуже довго стояти біля дерева й розглядати його гілочки, листочки. Чую розмову трав, дерев, струмочків. Природа, живопис і архітектура – от ті теми, які мене хвилюють у житті, мистецтві й власній творчості.

Для мене любов до людей і творчість – це нероздільні поняття. Я не розумію авторів, що закопуються у свій індивідуальний світ і не мають потреби у спілкуванні з людьми. Для мене контакт з людьми – найможутніший стимулятор для творчості. Без спілкування в мене й у творчому плані нічого не буде складатися. Якщо я не подивлюся живопис або архітектуру, не поспілкуюся з друзями, то не видавлю з себе жодної ноти. У мене все тісно переплетене. Але це тільки моя, сугубо індивідуальна властивість.

Музика повинна пройти через серце, інакше це не музика, а експеримент. У момент творчості в силу вступає закон взаємодії емоційного з раціональним, тому що всі емоції повинні бути контрольованими розумовим процесом. Для мене стримуючим раціональним фактором є форма, архітектоніка музичного добутку. Усе тримається в музиці на архітектурі форми. Уміння видобувати форму, поліфонічну вертикаль – от найголовніше в добутку…

Для написання твору повинен з'явитися імпульс, яскраве враження від споглядання картини, архітектури, пейзажу, почутої музики, цікавого спілкування. У момент відвідування музичної ідеї виникає дивна вібрація в душі.

Музику на будь-який образний сюжет або тему пропускаю через власне індивідуальне бачення. Намагаюся не повторювати нікого з композиторів минулого, мені не цікаво. Композитор повинен мати своє мислення й свій власний стиль. Навіть коли я прагну наслідувати когось із класиків або написати добуток у стародавньому стилі, я однаково привношу в музику стильове мислення композитора XXI століття.

Україна – найспівучіша країна у світі. У цьому я не маю жодних сумнівів. Наша національна співучість пов'язана з голосовим апаратом і неповторним самобутнім фольклором. У нас багато прекрасних хорових колективів, деякі з них – просто унікальні. Закономірно, що будь-який наш колектив, беручи участь у якому-небудь міжнародному закордонному конкурсі, обов'язково буде премійований або дипломований.

Я – українка, і це не просто фрази й слова. Буваючи в різних країнах, мимоволі потрапляєш під їхній вплив, проймаєшся їхнім духом. Але я українка й цим я горда.

З книги «Духовні обрії Лесі Дичко»

З «БІОГРАФІЇ» МУЗИЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

АКОРДЕОН

Він регістром, мов орган,
Й клавіші – горизонтально.
Добре грає різний план –
І весело, і печально.

Accordeon (фр.); Akkordion (італ.) – інструмент, подібний до гармонії.

Назва стала відомою з 1820 року, коли віденський органний майстер К. Даміан удосконалив гармоніку, в якій замість кнопок права клавіатура має клавіші, а при натисканні кнопки в лівій клавіатурі – звучить цілий акорд.

У 30-і роки XIX століття акордеон став популярним в Австрії, Франції, Росії, Німеччині, Бельгії; у 60-х роках XIX століття – в Італії, згодом в Англії, США та інших країнах.

Серед знаменитих гостей «Музичної вітальні» – відома акордеоністка, майстриня вишуканого класичного стилю гри, заслужена артистка України ***Євгенія Черказова.***

Лауреат І-ої премії і володарка Гран Прі та золотої медалі Міжнародного конкурсу (Мютціг, Франція, 1989 р.), лауреат ІІ-ої премії Всеукраїнського конкурсу баяністів та акордеоністів (Рівне, 1988 р.) – Євгенія Черказова веде активну концертну діяльність у двох основних амплуа – як солістка і як учасник ансамблю. Гастрольні концерти в Україні, Литві, Естонії, Латвії, Грузії, Болгарії, Югославії та інших країнах постійно проходять з великим успіхом, отримують численні схвальні відгуки преси. У творчому доробку акордеоністки – твори різних жанрів, епох і стилів – від музичного бароко до сучасного модерну і естрадно-джазової мініатюри. Євгенія Черказова – солістка Київської філармонії (з 1990 р.), керівник квартету народних інструментів «Джерело» Національної філармонії (з 1992 р.). Успішно поєднує творчість з педагогічною роботою в Національній музичній академії. З 1990 року – викладач, професор. Засновниця спеціального класу клавішного акордеона на кафедрі, автор навчальної програми «Акордеон» для музичних ВНЗ (1995 р.), концертних програм для акордеона соло та ансамблю «Джерело».Здійснила фондові записи на Держтелерадіо України.

Євгенія Черказова

«СТАРИЙ РІК МИНАЄ, НОВИЙ НАСТУПАЄ… НОВИЙ РІК ПРИХОДИТЬ, ЩАСТЯ В ДІМ ПРИНОСИТЬ…»

Традиційні українські новорічні обряди вельми цікаві. Серед слов'янських народів – це найбільш поетичні дійства. Особливо колядки та щедрівки. Напередодні Різдва починають щедрувати дівчата та маленькі колядники:

«Даруй господарю, даруй господині,
даруй літа щасливії нашій славній Україні».

Срібні дзвіночки лунали під вікнами, і люди тішилися, що до них ідуть аж три празники в гості:

«Ой, що перший празник – то Різдво Христове, радуйся…»

І все, що бажали цього святкового дня колядники, неодмінно збувалося, бо слова у коляді також були чарівними:

«А за цими словами в дзвіночки дзвоним,
В дзвіночки дзвоним, а всім ся клоним,
Щастя, здоров'я, ще й віком довгим,
Ще й віком довгим, прибутком добрим,
Й самі собою, і з дружиною,
І з усім чадом, і з святим ладом,
Святим Божеством, Божим рождеством!»

За Різдвом приходив другий празник – Новий рік, а ще він зветься святом Василя. Василь приходив не сам, а з дівчиною Маланкою. Всі рядилися в чудернацький одяг, вели танок і співали:

«Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я».

Поряд з побажанням щастя, багатства, добрих врожаїв, ладу й порядку в домі, щедрівки, як і споріднені з ними колядки, змальовують особливу прикмету справжнього господаря дому – його велику гостинність:

«Ходить сам господар по світлиці,
Ставить столики у три рядочки,
Кладе убруси всім шовковії,
Кладе тарільці всім сріблянії,
Кладе ножики всім сталевії,
Просить Боженька на вечероньку.
Посадив Бога посеред стола,
Святу Пречисту при другім столі,
Усі святії та коло неї.
Приймає Бога зеленим вином,
Святу Пречисту солодким медом,
Усіх святих доброю горілкою,
Свою челядку чистою водою,
І сам п'є воду з своєю жоною.
Світить їм сонце в єдине віконце,
Ясні зорі святять довкола».

Гостинність була повсюдною: в домі, в городі чи селі, на всіх шляхах. «Ще за моєї пам'яті в кожній сільській хаті на Полтавщині на кінці столу, що був застелений чистим барвистим рушником, у дерев'яних ночвах лежав хліб, а поряд – у дерев'яній або череп'яній солянці – сіль, і тим хлібом-сіллю зустрічали біля порога гостей зі словами «ласкаво просимо». Гостями могли бути випадкові перехожі й переїжджі, родичі чи знайомі. Був звичай їздити один до одного в гості на святки. І як далекий відгомін цієї гарної традиції долинають до нас з XVIII століття вірші маловідомого нам українського поета Івана Некрашевича:

«Отець Іван, Петро й Степан
З своїми жінками
Просим до нас хоть на час
Приїхати святками.
Сядем дружно, все окружно,
За столом у хаті,
Хоть не пансько, да й не хамсько,
Будем розмовляти.
А між тими річами всіми –
То чим заїдати,
То по чарці, то по парці
Будем запивати»

(Загребельний П. Гостинність. – К., Веселка, 1991)

А третій празник був найщедрішим, бо колядники цілий день щедрували. Свято це – Водохрище!

А що третій празник
Зішле всім нам долю!
Радуйся, ой, радуйся…»

Господині вітальні
Н. Козлова та Т. Чайка

НАШ КАЛЕНДАР

2015 рік **в Європейському Союзі оголошений «Європейським роком розвитку»**. З цієї нагоди ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР розпочав формування АЛЬЯНСУ 2015, метою якого буде проведення в Україні – Року Європи.

На державному рівні відзначатиметься:

80-річчя з дня народження Василя Симоненка

(Постанови Верховної Ради України)

СІЧЕНЬ

1 — Новорічне свято

День святого Петра Могили

3 — 120 років від дня народження Бориса Миколайовича Лятошинського (1895-1968), українського композитора, диригента, педагога, музично-громадського діяча.

5 — 135 років від дня народження Василя Миколайовича Верховинця (справж. — Костів) (1880—1938), українського композитора, диригента, хореографа, фольклориста, етнографа, педагога

6 — Святвечір. Багата кутя

7 — Різдво Христове

8 — Собор Пресвятої Богородиці. Святки

105 років від дня народження Галини Сергіївни Уланової (1910-1998), російської артистки балету

80 років від дня народження **Василя Андрійовича Симоненка** (1935-1963), українського поета, журналіста, правозахисника

Василь Андрійович Симоненко народився 8 січня 1935 року в глухому поселенні Біївці Лубенського району на Полтавщині в сім'ї колгоспників.

Протягом 1942 — 1952 рр. майбутній поет навчався в школі.

У 1952 р. закінчив із золотою медаллю середню школу в Тарандинцях та вступив на факультет журналістики Київського університету імені Т. Шевченка. Писати вірші почав ще в студентські роки,

Одержавши 1957 р. диплом "літописця сучасності", працював у редакціях газет "Черкаська правда" (1957 — 1960 рр.), "Молодь Черкащини" (1960 — 1963 рр.), власним кореспондентом "Робітнича газета". Проте змістом і сенсом його життя була поезія і тільки поезія.

Напровесні 1960 року в Києві з волі пробудженого хрущовською "відлигою" юнацтва був заснований Клуб творчої молоді. Хоча на той час Симоненко жив і працював у Черкасах, проте разом з Аллою Горською й Іваном Драчем, Ліною Костенко й Іваном Світличним, Євгеном Сверстюком і Василем Стусом, Миколою Вінграновським і Михайлом Брайчевським він став душею і окрасою цього Клубу.

1962 р. Василь Симоненко став членом СПУ та планував вступати до аспірантури Інституту літератури АН УРСР.

Літо 1962 р.: на залізничному вокзалі в Черкасах між буфетницею тамтешнього ресторану і Симоненком випадково спалахнула щонайбанальніша суперечка, прибулі правоохоронці безцеремонне скрутили Василеві руки й на очах здивованого натовпу потягли силоміць до вокзальної кімнати міліції і жорстоко побили.

14 грудня 1963 р. поет помер у Черкаській лікарні (за офіційною версією, від раку), похований у Черкасах.

Протягом п'ятнадцяти років забороняли видання творів Василя Симоненка: підготовлене видавництвом "Молодь" "Вибране" поета "розсипали й по-живому шматували". З неймовірними труднощами Василевим друзям доводилося "пробивати" у світ кожну його книжку. І все ж завдяки колективним зусиллям читач дістав змогу одержати Симоненкові "Земне тяжіння" (1964 р.), збірку новел "Вино з троянд" (1965 р.), "Поезії" (1966 р.), "Избранная лирика" (1968 р.), "Лебеді материнства" (1981 р.), том вибраних поезій (1985 р.).

Василеві Симоненкові посмертно присуджено Державну премію України імені Т. Шевченка у 1995 р.

13 — Щедрий вечір

14 — Новий рік за старим стилем

15 — 165 років від дня народження Софії Василівни Ковалевської (1850-1891), російського математика, письменника, публіциста

18 — Хрещенський святвечір. Голодна кутя

19 — Богоявлення. Хрещення Господнє

20 — Свято Іоанна Хрестителя

21 — 110 років від дня народження Ванди Львівни Василевської (1905-1964), польської і російської письменниці

22 — День Соборності України

25 — День Тетяни

390 років від дня народження **Марусі Чурай (Марії Гордіївни Чурай)** (1625-1653), української народної поетеси, авторки широко відомих пісень

За переказами, Маруся Чурай народилася в 1625 (за іншими версіями — у1628 або 1629) році в сім'ї козацького сотника Гордія. Після смерті батька, який у 1648 році був спалений як бунтівник у Варшаві на багатті, залишилася жити з матір'ю в Полтаві. В юності дівчина мала багато залицяльників, серед яких був молодий козак Іскра Іван Якович, але своє серце вона віддала Грицю Бобренку (за іншими версіями — Гриць Остапенко), сину хорунжого Полтавського полку, з яким згодом таємно заручилася. Зі спалахом Хмельниччини у 1648році Гриць вирушив на війну, обіцяючи повернутись. Дівчина чекала на нього 4 роки. Проте коли Гриць повернувся до Полтави, він вже не звертав уваги на Марусю, бо покохав іншу, Ганусю із заможної полтавської сім'ї. Зраджена дівчина не витримала втрати та вирішила отруїти себе зіллям, що вона таємно взяла у місцевої бабусі-відьми, але яке ненароком випив Гриць. Улітку 1652 року полтавський суд засудив Марусю до страти, але її було амністовано універсалом Богдана Хмельницького, який приніс Іван Іскра, де зазначалося дарувати їй життя «за заслуги її батька та солодкі пісні». Для покути дівчина ходила на прощу до Києва, але повернувшись у 1653 році до Полтави померла у віці 28 років, не перенісши смерті коханого (за іншими даними — в 1652 році у Полтаві від сухот невдовзі після амністії або стала монашкою якогось з українських монастирів).

27 — Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту

155 років тому (1860) вийшов з друку повний «Кобзар» Т. Шевченка

29 — День пам'яті Героїв Крут

ЛЮТИЙ

2 — 170 років від дня народження **Івана Павловича Пулюя** (1845-1918), українського вченого фізика, винахідника, громадського діяча, перекладача.

Серед українських вчених, що сягнули вершин європейської і світової науки, одне з почесних місць належить Іванові Пулюєві. Своєю науковою і технічною діяльністю він заслужив широке міжнародне визнання. Але до недавнього часу залишався майже невідомим в Україні, на рідній Батьківщині, для кращого майбутнього якої невтомно працював поза її межами впродовж усього життя. Пулюй Іван, визначний фізик і електротехнік, винахідник і громадський діяч.Його

дослідження стосуються електричних розрядів у газах, молекулярної фізики та електротехніки змінних струмів. Працював над питаннями особливостей катодних променів та променів, які пізніше дістали назву рентгенівських. Автор близько 50 наукових праць українською, німецькою та англійською мовами. Видатний український фізик і електротехнік Іван Пулюй був дійсним і почесним членом Наукового Товариства імені Т. Шевченка, належав до когорти вчених світової слави, що формували світ двадцятого століття. Саме з приходом у НТШ Івана Пулюя та Івана Горбачевського Товариство з науково-просвітницького перетворилося на наукове й набуло світового визнання як перша дієва Українська академія наук.

4 — (4–11) 70 років із часу проведення Кримської конференції глав урядів СРСР, США та Великої Британії

12 — Собор трьох святителів — Василя Великого, Іоана Златоуста, Григорія Двоєслова

13 — 120 років від дня народженням Марії Іванівни Литвиненко -Вольгемут (1895-1966), української співачки

14 — День Святого Валентина

Міжнародний день дарування книжок

15 — День ушанування учасників бойових дій на території інших держав

Стрітення Господнє

17 — 95 років від дня народження **Василя Васильовича Порика** (1920-1944), національного героя Франції, учасника руху Опору у Франції

Василь Васильович Порик (17 лютого 1920, Соломирка — 22 липня1944, Аррас, Франція; партизанські псевдоніми «Базиль», «лейтенант Громовий») — активний учасник Руху Опору у Франції в роки Другої світової війни, командир партизанського загону, що боровся проти німецьких окупантів у Північній Франції, член Центрального комітету радянських військовополонених у Франції, лейтенант Червоної Армії,Герой Радянського Союзу (1964, посмертно).

Ім'я героя висічене на стіні Аррaської фортеці серед інших імен борців французького Руху Опору; на його могилі в місті Енен-Бомон встановлено пам'ятник. На батьківщині В. В. Порика встановлені його погруддя і створено музей, в українських містах Києві, Вінниці, Хмельницькому ім'ям Героя Радянського Союзу Василя Порика названі вулиці, установлені меморіальні дошки.

415 років із дня загибелі у вогнищі інквізиції Джордано Бруно (1548-1600), італійського мислителя

20 — 110 років від дня народження Уласа Олексійовича Самчука (1905-1987), українського письменника, журналіста та публіциста

21 — Міжнародний день рідної мови

90 років від дня народження Ігоря Наумовича Шамо (1925-1982), українського композитора

22 — 205 років від дня народження Фрідеріка Шопена (1810-1849), польського композитора, піаніста

25 — 110 років від дня народження Павла Павловича Вірського (1905-1975), українського артиста балету, хореографа

Оксана ЛАМОНОВА, кандидат мистецтвознавства

«ТРІСТАН ТА ІЗОЛЬДА» ВОЛОДИМИРА ВАСИЛЕНКА

Плеяда графіків-шістдесятників – «золотий запас» українського мистецтва XX ст. Імена Георгія Якутовича, Сергія Адамовича, Григорія Гавриленка, Олександра Губарєва, Олександра Данченка та інших, а також назви створених ними, майже рукотворних за довершеністю, книг, переходять із статті в статтю, із праці в працю. Але навіть в цьому сузір`ї не губиться «Роман про Трістана та Ізольду», проілюстрований Володимиром Василенком (1925–1997).

Майбутній художник народився в Кисловодську, навчався в Одеському художньому училищі та Київському художньому інституті, де його наставником був О. Шовкуненко. Володимир Василенко працював у галузі станкового і монументального живопису, але чи не найяскравіше проявив себе як графік. Відомість принесли йому ілюстрації до роману М. Горького «Мати», потім було оформлення двотомника Лесі Українки. А далі – далі художник звернувся до «Роману про Трістана та Ізольду» Жозефа Бедьє (у перекладі Максима Рильського). І створив шедевр.

Нагадаємо, що книга Жозефа Бедьє – це виконана вже у XX ст. віртуозна й науково бездоганна «реконструкція», зведення в єдину сюжетну лінію численних оповідей про найславетніших закоханих Середньовіччя. Цікаво, що серед проілюстрованих Володимиром Василенком поезій Лесі Українки була й «Ізольда Білорука» – несподівана, навіть парадоксальна, але все ж таки трагічна версія тих самих подій.

Жозеф Бедьє стилізує свій твір під справжні середньовічні романи. Ту ж саму міру стилізації витримує Володимир Василенко в своїх гравюрах. Серед джерел його натхнення – романське мистецтво і перші стародруки. Одночасно гравюри до «Роману» пов`язані і з загальним напрямом української графіки 1960-поч. 1970-х рр., коли чи не всі майстра віддали данину захопленню лініоритом та дереворитом. Звідти – простота і ясність у побудові композиції, переважання малофігурних сцен і одночасно – вишуканість, якщо не елегантність. Почуттю міри приносяться певні жертви: Володимир Василенко цілком відмовляється від зображення кривавих сцен, яких досить багато в «Романі». Навіть найнапружніші моменти життя славетних закоханих позбавлені у нього

надмірного пафосу – трагедія виникає лише із граничної стриманості. Світ «Роману» стає суворим, навіть аскетичним, що сприяє загальному враженню чистоти та глибокої архаїчності. Історія трагічного кохання будується з холодноватої врівноваженості, схожої на «важке мовчання» романської архітектури, і асиметричних ліній, мелодійних і мрійливих, що взаємоперегукуються й римуються. Звичайно, не можна сказати, що Владимир Василенко розбирає складний психологічний стан своїх героїв – цьому заперечує сама поетика «Роману». Його ілюстрації не зображують «рухи душі» Трістана, Ізольди, короля Марка, але вони цей рух означають. Звідти – їхня камерність, навіть інтимність або навпаки – помпезна офіційність демонстраційність «показових актів», що відбуваються прилюдно. Невелика кількість деталей і подробиць означає граничну важність й символічність кожної з них, як от меч і ріг із фатальним данням. А ще є квіти – живі в лісі Моруа, де закохані пережили недовгу пору щастя («Вони люблять, вони не страждают»), кам`яні й геральдичні під час їхньої останньої зустрічі, і навіть після смерті – чудесні, адже «За ніч із Трістанової могили виріс зелений терновий кущ з могутнім

гіллям, увесь укритий пахучими квітками; він перегнувся через каплицю і вріс в Ізольдину могилу».

А наприкінці – кілька фраз зі спогадів Костянтина Паустовського, майбутнього всесвітньо відомого письменника, а поки – юнака-свідка київських подій складних і страшних 1917–1918 рр.: «Щоб опритомніти, я перечитував прозорі, прогріті немеркнучим світлом улюблені книги… Книги ці дійсно сяяли у сутінках київських вечорів, як нетлінні зірки». І назви: «Блакитна зірка» Бориса Зайцева, тургенєвські «Весняні води», «Манон Леско», «Трістан та Ізольда»…

ЧАРІВНІ ПРИГОДИ В КАЗКОВОМУ ЛІСІ

Галина Бодякова працює над великим циклом ілюстрацій до казок Сергія Козлова.

Враження перше: відбувся збіг, кращого й придумати не можна. Адже київська художниця й сама створює казки – намальовані й літературні – про Конячку й Шоколадку, про Кицю і Дельфіна, про Мишачий ремонт і Коня для майбутнього принца, про Крилатого лева, який прилітає уві сні… Тобто звичайний, але сповнений таємниць ліс, де мешкають Їжачок, Ведмедик, Заєць, Білочка і Вислючок – це нібито її світ!

Головний редактор
Д. М. ЄСИПЕНКО

Редколегія
В. П. АНДРУЩЕНКО
М. К. ДМИТРЕНКО
А. М. ЄРМОЛЕНКО
Д. М. ЄСИПЕНКО
С. Л. ЙОСИПЕНКО
А. А. КОЗЛОВСЬКИЙ
В. І. КУШЕРЕЦЬ
В. В. ЛЯХ
О. Р. МИХАЙЛЕНКО
Ю. О. ТИХОМИРОВ

Літературний редактор
Л. І. КОЗЛОВСЬКА

Комп'ютерна верстка
Т. В. ЖУР

Реєстраційне свідоцтво КВ № 1158
Підписано до друку 16.02.15

Формат 70x108/16
Папір офсетний
Друк офсетний.
6,0 друк. арк.
14,3 ум. фарб. відб.
6,4 облік.-вид. арк.
Зам. № 1

Український Центр духовної культури
01001, м. Київ,
вул. Софіївська, 10.
Тел./факс (044) 278 39 46.
E-mail: perlina19@mail.ru

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 1262 від 06.03.2003 р.

Але потім починаються хвилювання. Річ у тім, що Сергій Козлов – не просто прекрасний поет і чудовий письменник, мультфільми за сценаріями та з піснями якого знають усі. «Їжачок в тумані» і особливо його славетна екранізація надали автору статусу культового навіть не казкаря, а мислителя. «Козлов був ні на кого не схожий, одиничний, штучний письменник, інтелігентна, глибока, по-особливому талановита людина. Такої казкової прози до нього не писав ніхто…» (Юрій Кушак). Усе це накладає на художника відповідальність, здатну скоріше налякати, ніж порадувати. І справа тут навіть не в майстерності, а в якійсь особливій інтуїції, яка дозволить побачити і відтворити, «візуалізувати», унікальні тексти, глибокі, прості й прозорі, немов джерельна вода.

Отже, Ліс – знайомий і звичайний, але водночас – прекрасний і, головне, казковий, де повільно й загадково змінюють одна одну пори року – зима, весна, літо й улюблена Сергієм Козловим осінь. Тут мешкають Їжачок, Ведмедик, Заєць та усі інші, з ким відбуваються пригоди, події і навіть просто цікаві розмови, про які абсолютно необхідно потім переповісти. Звичайно, мешканці Лісу мають будинки – із вікнами та ґаночками, пічками або навіть каміном, перед яким можна душе затишно влаштуватися, попити чаю із печивом і трохи помріяти (чим, власне кажучи, і займається володар каміну – Віслючок). А ще мешканці Лісу мають характери. Адже лише Заєць міг все літо плести з трави мотузку, щоб потрапити по ній на Місяць. Лише від Ведмедика могла втекти намальована бочка меду. І лише Їжачок міг спуститися з гірки в туман, щоб подивитися, як там всередині…

ISSN 0130 – 7037 «Наука і суспільство», 2015 № 01-02